

LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBA

LATVIJAS UN PSRS
EKONOMISKIE SAKARI
UN SAVSTARPĒJIE
NORĒĶINI

RĪGA 1990

Pēteris Freij

LATVIJAS ZINĀTNIEKU SAVIENĪBA

LATVIJAS UN PSRS EKONOMISKIE SAKARI UN SAVSTARPEJIE
NORĒķINI

RĪGA 1990

Saturs

	lpp.
Ievads	3
I.nodaļa. Latvijas tautas mantas nacionālizācija 40.gados	4
2.nodaļa. Latvijas un PSRS finansu attiecības	9
3.nodaļa. Apmaiņa ar produkciju un pakalpojumiem ..	16
4.nodaļa. Latvijas iedzīvotāju zaudējumi staļiniskā režīma terora un deportāciju rezultātā	27
5.nodaļa. Latvijas salīdzinājums ar PSRS un citām valstīm tagad un pirms kara	33
Secinājumi	39
Izlietotā literatūra un avoti	41

IEVADS

Nepieciešamība sagatavot šo darbu radās sakarā ar PSRS vadošo valstsvīru runās un PSRS centrālās preses rakstos izteiktajām pretenzijām Baltijas republikām, tai skaitā Latvijai, ka mēs sapemam no PSRS vairāk materiālo u.c. resursu, piemēram kapitālieguldījumiem, nekā atdodam. Darbs vajadzīgs arī Latvijas tautas saimniecības vēstures pētīšanai. Šī darba mērķis ir vispusīgi parādīt Latvijas ekonomiskos sakarus ar PSRS, tai skaitā:

- 40gados nacionālizētās tautas mantas lielumu;
- finansu norēķinus ar PSRS, kā arī apmaiņu ar produkciju un pakalpojumiem visā pēckara periodā;
- Latvijas iedzīvotāju zaudējumus staļiniskā režīma terora un deportāciju rezultātā, sniedzot arī to novērtējumu naudas izteiksmē;
- Latvijas attīstības līmena salīdzinājumu ar PSRS un citām valstīm pirms kara un tagad.

Darbā publicētie dati nav uzskatāmi par pilnīgiem un galīgiem. Galīgais Latvijas un PSRS savstarpējo norēķinu variants tiks sagatavots līdz šī gada beigām.

Šo pētījumu, balstoties uz datiem, kas savākti Valsts statistikas komitejā, Finansu ministrijā, Valsts bankā un citur, sagatavojuusi darba grupa, kas izveidota pie Latvijas Ministru Padomes un kurā ie-tilpst Latvijas zinātnieki un speciālisti (tautsaimnieki, vēsturnieki u.c.). Darba grupu vada M.Ramāns un G.Baltiņš. Atsevišķu nodalū sagatavošanā piedalījušies:

I. LATVIJAS TAUTAS MANTAS NACIONALIZĀCIJA 40. GADOS

Kad 1918.gada 18.novembrī nodibinājās Latvijas republika, zeme bija karā izpostīta - kopš 1915.gada vasaras gar Daugavu atradās frontes līnija. Kara darbība Latvijas teritorijā turpinājās līdz 1920.gadam un tās rezultātā Latvija bija karā visvairāk izpostītā valsts, kā arī bija zaudējusi 30% iedzīvotāju, neskaitot tos, kuri vēlāk griezās dzimtenē no bēgļu gaitām Krievijā. Milzīgus zaudējumus Latvija cieta ne tikai no kara postījumiem, bet arī no tautas mantas (nacionālās bagātības) evakuācijas uz Krieviju 1915. un vēlākos gados (rūpnīcu mašīnas, transporta līdzekļi u.c.). Sakarā ar to 1920.gada II.augustā noslēgtajā Latvijas un Krievijas miera līgumā bija paredzēts ka pasaules kara laikā uz Krieviju evakuētas materiālās vērtības, vērtspapīri, noguldījumi u.t.t. ir jāatdod Latvijai atpakaļ [1]. Pēc nepilniem datiem uz Krieviju bija evakuētas Rīgas rūpnīcu mašīnas un izejvielas par 186 milj. zelta rubļu, pārējo Latvijas rūpnīcu - par 48 milj., transporta līdzekļi - par vismaz 13 milj., iedzīvotāju noguldījumi - par 81 milj.[2], kopā par 328 milj. zelta rubļu. Latvija saņēma atpakaļ skaidrā naudā 4 milj. zelta rubļu, bet natūrā rūpnīcu iekārtas par 1 milj. un transporta līdzekļus par 13 milj., kopā par 18 milj. zelta rubļu. Tātad kopumā Krievija nebija izpildījusi miera līguma noteikumus un Latvija nesaņēma atpakaļ no Krievijas materiālos un finansu resursus par 310 milj. zelta rubļu (828 milj. latu jeb 2484 milj. padomju rubļu)^{I)}.

Pēc miera līguma noslēgšanas ar Krieviju Latvijas republikai bija lemts 20 gadus ilgs mierīgas attīstības periods. Tautas saimniecības sistēma bija tāda, kas ļāva pilnā mērā izmantot cilvēku ieinteresētību sava darba rezultātos. Šā laikā tika atjaunota karā sagrautā saimniecība, jau 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā sasniedzot vidējo Rietumeiropas (Eiropas bez PSRS) līmeni. Pēc nacionālā ienākuma

I)¹⁾ Visi pārrēķini padomju rubļos no cariskās Krievijas zelta rubļiem vai latiem šeit un turpmāk uzskatāmi par aptuveniem, jo nav drošu pārrēķina koeficientu. Iespējams, ka īstenībā padomju rubļa kurss ir zemāks, t.i. padomju rubļos pārrēķinātās summas īstenībā ir vēl lielākas par tām, kas aprēķinātas šajā darbā.

lieluma uz I iedzīvotāju Latvija šajā laika periodā atpalika no attīstītajām Ziemeļrietumu un Vidus Eiropas valstīm (Zviedrijas, Dānijas, Nīderlandes, Šveices u.c.), bet apsteidza vidēji attīstītās Rietumeiropas austrumu un dienvidu daļas valstis (Somiju, Ungāriju, Grieķiju, Portugāli u.c.). 30. gadu otrajā pusē Latvijas saimniecība turpināja attīstīties un nacionālais ienākums - pieauga. It sevišķi strauji attīstījās svarīgākā saimniecības nozare - lauksaimniecība: pieauga mājlopu skaits, izslaukums, aramzemes platība, ražas. Visa tā rezultātā par 2 - 3 % gadā palielinājās arī Latvijas nacionālā bagātība.

Kad 1940. gada vasarā Latviju pievienoja PSRS, lielāko daļu tautas mantas nacionalizēja: visu zemi un mežus, rūpniecību un tirdzniecību, transportu (atskaitot daļu kuģu, kas atradās ārpus Latvijas un atpakaļ neatgriezās), sakarus, lielāko daļu pilsētu dzīvojamo namu, Latvijas republikas valsts īpašumu (atskaitot daļu valsts zelta rezervju, kas atradās ārzemēs), daļu iedzīvotāju pri-vātā īpašuma, lauksaimniecības ēku un inventāra (to iedzīvotāju mantu, kuri kļuva par terora un deportāciju upuriem). Pēc kara, 40.gadu otrajā pusē, nacionalizācijas process turpinājās, jo turpinājās te-rors un deportācijas, līdz ar to notika arī iedzīvotāju personīgās mantas konfiskācija. Šajā periodā sakarā ar kolektivizāciju naciona-lizēja lielāko daļu lauksaimniecības ēku, mašīnu un inventāra, at-skaitot daļu, kuru atstāja iedzīvotāju īpašumā (personīgajās palīg-saimniecībās). 1940.-1941. gadā un pēc kara nacionālizētās Latvijas tautas mantas lielums aprēķināts I.tabulā.

Latvijas nacionālā bagātība, kuru PSRS nacionālizēja
I940.-I941.gadā un pēc kara [aprēķinos izmantoti avoti 3.,
lpp.20763-20814; 4, 5, 6.]

	Nacionālā bagātība I940.g., milj.latu	Daļa, kuru nacionālizēja procentos milj.daļa, kuru tūlit (aprēķins latu vai vērtējums)	No visas nacionālizētās nacionālās bagātības - PSRS centrālo ministriju un resoru īpašumā, milj. latu
Lauksaimniecība tai skaitā	2945	X	I965
ēkas	740	42	310
zeme	II20	100	II20
privātie meži	I20	100	I20
mājlopi	525	45	235
mašīnas un darba rīki	I70	59	100
produkti un materiāli	270	30	80
Zvejnieku laivas un inventārs	5	60	3
Valsts un pašvaldību meži	690	100	690
Dzīvojamie nami u.c. nekustama manta pilsētis (ieskaitot tirdzniecības telpas)	840	71	600
Transports un sakari tai skaitā	735	X	727
valsts dzelzsceļi	510	100	510
valsts īpašumā esošais pasts, telegrāfs, telefons, radio	70	100	70
kugi	25	80	20
automobīli un motocikli	30	90	27
ceļi un tilti	I00	100	100
Privātā rūpniecība un celtniec. tai skaitā	390	X	390
ražošanas ēkas, mašīnas un inventārs	260	100	260
preces un materiāli	I30	100	I30
Tirdzniecība (preču krājumi)	I30	100	I30
Pašvaldību īpašums	210	100	210
Kara ministrijas īpašums	200	100	200
Valsts zelta rezerves	72	67	48
Pārējais valsts īpašums	345	100	345
Iedzīvotāju personiskais īpašums	470	17	80
Nacionālā bagātība kopā tai skaitā ārējie parādi, ār- zemju kapitāli un pārējā nacionālās bagātības daļa, kas ne- pieder Latvijas pilsoniem	7032	X	5388
Nacionālās bagātības daļa, kas pieder valstij, pašvaldībām un Latvijas pilsoniem	6872	X	5228
			II288
			I30
			40
			20
			90
			50
			40
			200
			48
			50
			10

Redzams, ka Latvijas nacionālā bagātība (neskaitot īpašumus, kas piederēja ārzemniekiem, un Latvijas ārējos parādus^{I)}) 1940. gadā se-sniedza 6,9 miljardus latu (1259 tonnu tīra zelta vērtība jeb 21,1 miljards rubļu), no kurās 1940.-1941.gadā vai pēc kara nacionalizēja vairāk nekā trīs ceturtdaļas kopējā apjoma - par 5,2 miljardiem latu (936 tonnu tīra zelta vērtība jeb 15,7 miljardi rubļu). Pārējā daļa par 1,7 miljardiem latu palika Latvijas iedzīvotāju īpašumā vai arī tika iznīcināta 1941.-1945. gadā kara darbības rezultātā. No kopējā nacionālās bagātības daļa palika Latvijas PSR pakļautībā un valsts saimniecības (būtībā - valsts kapitālisma) apstākļos turpmāk tika izmantota daudz neracionālāk nekā privātajā saimniecībā pirms kara.

Minētie dati par PSRS orgānu nacionālētās Latvijas tautas mantas lielumu uzskatāmi par minimāliem. Piemēram, šajos datos nav ietverti zaudēto iedzīvotāju noguldījumu un tekošo rēķinu lielums Latvijas naudas iestādēs (460 milj.latu), vērtspapīru vērtība (880 milj.latu) [5].

Iedzīvotāju zaudējumi sakarā ar latu apmaiņu pret rubļiem 1940.-1941.gadā attiecībā 1 : 1, to zaudējumi sakārā ar iepriekš ne-izziņotu latu apmaiņas pārtraukšanu pret rubļiem 1941.gadā sākumā (50 milj.latu) u.c. Pārrēķinot rubļos, šie zaudējumi kopā ir 4,2 miljardi rubļu.

I)¹⁾ Ārējo parādu, ārzemju kapitālu un pārējās nacionālās bagātības kopsumma, kas nepieder Latvijas pilsoņiem, (160 milj.latu) noteikta starpības veidā starp Latvijas parādiem, ārzemju kapitāliem Latvijā u.c. un ārzemju parādiem Latvijai. Piemēram, PSRS 1940.gadā bija parādā Latvijai 70 milj.latu sakarā ar kliringa norēķiniem par preču piegādēm [6]. Latvijas ārējos parādos ieskaitīti arī 78 milj. latu, kurus Latvija bija parādā Lielbritānijai un ASV par piegādēm 1919. gadā. Tie bija t.s. "kara parādi", kurus visas valstis pēc savstarpējas vienošanās pārtrauca maksāt 30.gadu sākumā. Tātad minētie 160 milj.latu uzskatāmi par maksimālo Latvijas pilsoņiem nepiederošās nacionālās bagātības summu.

No I. tabulā redzamās nacionālās bagātības daļas, kas bez atlīdzības nonāca PSRS centrālo ministriju un resoru īpašumā (1,2 miljardu latu vērtībā), daļa palika Latvijā, bet otru daļu aizveda uz PSRS, piemēram, jau pirms kara, 1940.-1941.gadā, vai karam sākoties aizveda uz PSRS daļu preču un materiālu krājumu, Latvijas kara ministrijas īpašumu (ieročus), valsts zelta rezervju (Lielbritānijā glabāto mūsu zeltu tās valdība atdeva PSRS 60.gadu beigās). Karam sākoties uz PSRS aizveda lielu daļu dzelzsceļu lokomotīvju un vagonu, automobili, gandrīz visus kugus. No visa minētā Latvija tikpat kā neko nedabūja atpakaļ. Latvijas modernākais kugis "Hercogs Jēkabs" un kugis "Klints" (kopējā vērtība 1,5 milj. latu) bez atlīdzības tika nodoti citām PSRS kuģniecībām [6]. Kopsummā visu uz PSRS 1940. un 1941. gadā aizvestās nacionālās bagātības lielumu var vērtēt uz 300 milj. latu (54 tonnu tīra zelta vērtība jeb 0,9 miljardi rubļu). Šajā skaitā neietilpst augstāk minēto skaidrās naudas, naudas noguldījumu un vērtspapīru zaudējumi 4,2 miljardu rubļu apmērā, par kuriem nav zināms, kāda daļa no tiem nonāca PSRS centrālajās bankās un kāda - palika Latvijā.

2. LATVIJAS UN PSRS FINANSU ATTIECĪBAS

Pēc Latvijas pievienošanas PSRS 1940.gada augustā Latvijas finanses pakāpeniski iekļāva PSRS finansu sistēmā. Piemēram, ieviesa PSRS pastāvošo nodokļu sistēmu, spieda Latvijas iedzīvotājus parakstīties uz PSRS valsts aizņēmumu un izdarīt pirmos maksājumus, izņēma no apgrozības Latvijas republikas naudas vienību – latus un pārgāja uz padomju rubļiem.

Visā pilnībā Latviju iekļāva PSRS finansu sistēmā pēc kara beigām 1945.gadā. Šajā sistēmā paredzētas finansu un kredīta attiecības nevien atsevišķu republiku iekšienē, bet arī starp republikām un centrālajiem PSRS orgāniem (t.s. Savienības līmeni), kuri finansēdaļu no izdevumiem, it sevišķi PSRS aizsardzības mērķiem. Ja republiku izdevumus finansē galvenokārt no pašu republiku budžetiem, tad centrālos PSRS izdevumus – no t.s. Savienības budžeta. Fez budžeta attiecībām pastāv arī citas finansu un kredīta attiecības, it sevišķi starp bankām. PSRS pastāv vienota banku sistēma, kur republiku bankas būtībā ir tikai centrālo Maskavas banku filiāles. Centrālās bankas visu laiku pārdala skaidrās naudās un bezskaidrās naudās (krē'īta) resursus gan starp republikām un centru, gan arī atsevina šos vienām republikām un nodod – citām. Sakarā ar šādu PSRS centrālās varas rīcību (centrs apstiprina arī republiku budžetu lielumus un daudzu atskaitījumu lielumus, ko republikas maksā Savienības budžetam), republikām īstenībā tiek atņemta jebkāda saimnieciskā patstāvība. Protams, teorētiski būtu iespējams arī, ka tās vai citas PSRS republikas vairāk iegūst no finansu un kredīta attiecībām ar Savienības līmeni nekā zaudē. Kā tās pēckara periodā bija praksē, redzams 2. tabulā.

2.tabula

Latvijas finansu un kredīta attiecības ar PSRS no 1945. līdz 1983. gādam [aprēķinos izmantoti avoti 8, 9, I0, II, I2]
miljardos rubļu faktiskajās norēķinu cenās

	Pārskaitīts Savienības līmenis	Saņemts Savienības līmenis	Sterlino Savienības līmeņa
Pavisam kopā tai skaitā attiecības ar Savienības budžetu no tām	69,2 49,1	35,3 9,8	+33,9 +39,3
Latvijas budžeta un Savienības budžet savstarpējie norēķini pārskaitīts apgrozījuma nodoklis pārskaitīta pelpa pārskaitīts iedzīvotāju ienākumu nodoklis, citi nodokļi, aizpēmumi un maksājumi Savienības budžeta ienākumi no Latvijas ārējās tirdzniecības saņemts kapitālieguldījumu finansēšanai saņemts cenu starpības samaksāšanai par pienu, mājlopiem u.c. saņemts sociālām un kultūras vajadzībām, zinātnei, pensiju maksāšanai, pārvaldes u.c. vajadzībām	0,9 23,5 10,1 6,4 8,2 X X X X X 20,1	3,6 X X X X X 0,4 2,4 3,4 25,5	-2,7 +23,5 +10,1 +6,4 +8,2 -0,4 -2,4 -3,4 -5,4
pārējās attiecības no tām			
PSRS valsts bankai pārskaitīta skaidrā nauda PSRS centrālajām bankām pārskaitītie un no tām saņemtie kredīta resursi attiecības ar Savienības pakļautības ministrijām, resoriem u.c.	3,1 2,6 9,4	0,0 20,4 5,1	+6,7 -17,2 +4,3

Tātad 44 pēckara gadu laikā Latvija pārskaitījusi Savienības līmenim gandrīz 2 reizes lielākus finansu un kredīta resursus, nekā no tā saņemusi^{I)}. Rezultātā iznāk, ka Savienības līmenim pārskaitīti 33,9 miljardi rubļu vairāk nekā no tā saņemts.

I) No PSRS saņemtajos finansu resursos nav ieskaitīta daļa, kas paredzēta Latvijas teritorijā novietoto karaspēka daļu uzturēšanai, kā arī dažu radniecīgu ministriju un resoru vajadzībām. Šos resursus apskatīsim atsevišķi.

Šī summa uzskatāma par dotāciju, ko Latvija pēckara gados samaksājusi PSRS, atskaitot zināmu daļu, kas (pie nosacījuma, ja Latvija būtu bijusi neatkarīga valsts) pašai Latvijas valstij, nevis PSRS, būtu jāizlieto aizsardzībai un līdzīgām vajadzībām. Latvijas republika no 1922. līdz 1939. gadam šīm vajadzībām vidēji izlietoja 6% no nacionālā ienākuma, tai skaitā ap 4/5 - armijai, bet 1/5 - policijai un līdzīgiem mērķiem. Tas ir samērā augsts normatīvs un ir tuvs patreizējam ASV izdevumu īpatsvaram aizsardzības vajadzībām. Latvijas PSR pēc šāda normatīva aprēķināta aizsardzības un līdzīgu izdevumu kopsumma no 1945. līdz 1983. gadam iznāk 8,3 miljardi rubļu, tātad tīrās dotācijas lielums, kuru Latvija samaksājusi PSRS ar finansu un kredīta attiecību palīdzību, iznāk mazāks par minētajiem 33,9 miljardiem un sastāda 25,6 miljardi rubļu.

Šī dotācija radusies nevienlīdzīgu finansu attiecību rezultātā starp Latviju un PSRS, kad Latvija atradās (un atrodas) tās administratīvā pakļautībā. No šīm finansu un kredīta attiecībām Latvija nesasnem nekādus procentus vai cita veida atlīdzību un nav paredzēta arī to resursu atmaksa, kurus Latvija vairāk atdevusi PSRS nekā saņēmuši (faktiski tie ir PSRS parādi Latvijai). Šādām nevienlīdzīgām finansu attiecībām nav nekā kopīga ar normālām kapitāla eksporta vai importa attiecībām, kas parasti veidojas starp pasaules valstīm un kurās valstis stājas brīvprātīgi, jo tas viņām ir savstarpēji izdevīgi. Piemēram, Latvija pirms kara visumā vairāk importēja kapitālu (it sevišķi karā sagrautās rūpniecības atjaunošanai), nekā paspēja samaksāt par ārvalstu ieguldījumiem un aizdevumiem, un tas bija viens eku no iemesliem, kas lāva Latvijai uzkrāt pāri par 100 milj. latu lielas zelta un ārzemju valūtas rezerves.

Ar minēto dotāciju Latvija samaksā dažādas PSRS vajadzības. Pati galvenā ir PSRS aizsardzības ministrijas un ar tiem saistītie izdevumi, jo lielvalstiskā politika kopā ar samērā vāji attīstīto tautas saimniecību spiež PSRS izlietot šīm vajadzībām daudz lielāku daļu no savā nacionālā ienākuma nekā augstāk minētie 6%. Pieņemot PSRS prezidenta M. Gorbačova sniegto informāciju (77,3 miljardi rubļu 1989. gadā) un sadalot to proporcionāli starp PSRS republikām, iznāk, ka no minētās 25,6 miljardu rubļu lielās dotācijas PSRS aizsardzībai ^{Latvijā} papildus (t.i., vairāk par minētajiem 6% jeb 8,3 miljardiem rubļu) visā pēckara periodā vēl izlietojusi 6,0 miljardus rubļu. Politbiroja loceklis J. Līgačovs intervijā PSRS centrālajai televīzijai 5.05.90. minēja citu, vēl gandrīz 2 reizes lielāku skaitli ne-

kā M. Gorbačovs – 13-20% no PSRS nacionālā ienākuma. Šis skaitlis ir tuvāks PSRS aizsardzības izdevumu aprēķiniem, kurus izdara ārvalstis. Tādā gadījumā no Latvijas līdzekļiem PSRS aizsardzībai I945.-I988. gadu periodā virs minētā normatīva papildus izlietoti nevis 6,0, bet 17,3 miljardi rubļu. Ja pieņems otru summu par pareizāku, tad iznāk, ka Latvija samaksājusi nevien savu daļu no PSRS aizsardzības izdevumiem, bet arī citus PSRS izdevumus par 8,3 miljardiem rubļu. Acīmredzot, ka daļa no tiem ir arī resursi, kas pārdalīti par labu citām PSRS republikām.

Lielākā daļa no Latvijas finansu attiecībām ar PSRS ir ar Savienības budžetu. Vislielākie Latvijas atskaitījumi Savienības budžetam ir no apgrozījuma nodokļa un peļņas. Apgrozījuma nodeklis būtībā ir netiešais nodoklis – to maksā nevis iedzīvotāji tieši no savas darba algas u.c. ienākumiem, bet to ieskaita iedzīvotāju patēriņa preču cenās. V.I. Ļeņins, kā zināms, netiešos nodokļus nosauca par višnetaisnīgākajiem, jo no tiem nabazīgākie iedzīvotāji samaksā relatīvi lielāku daļu, nekā no tiešajiem nodokļiem. Ja lielākā daļā valstu ar līdzīgu netiešo nodokli (akcīzi) apliek galvenokārt alkoholiskos dzērienus un tabakas izstrādājīmos, tad pie mums apliek arī lielāko daļu pārējā iedzīvotāju patēriņa, it sevišķi rūpniecības preču. Sakarā ar to Latvijā nomaksātā apgrozījuma nodokļa lielums pēdējā laikā sasniedz ap 1,5 – 2 miljardus rubļu gadā. Daļu no šī nodokļa iemaksā Latvijas budžetā, bet otru daļu – Savienības budžetā, pie kam pēdējās īpatsvars Latvijai visu laiku ir bijis noteikts lielāks nekā citām PSRS republikām. Šādā veidā Latvija ar finansu palīdzību kompensē "cenu šķēru" ietekmi uz produkcijas apmaiņu ar PSRS republikām, jo no Latvijas izvestajām iedzīvotāju patēriņa precēm cenas bieži vien ir noteiktas pārāk augstas (tajās ieskaitīts apgrozījuma nodoklis), bet Latvijā ievestajām izejvielām – pārāk zemas. Piemēram, I988. gadā minētā "cenu šķēru" ietekme bija 0,2 miljardi rubļu [7].

Lielu daļu no savas peļņas iemaksā Savienības budžetā tie rūpniecības u.c. uzņēmumi, kurus 60. gadu vidū ar administratīvu rīkojumu palīdzību nodeva no Latvijas pakļautības PSRS (t.i. centrālo ministriju) pakļautībā. Šo uzņēmumu peļņa, kā zināms, rodas pateicoties Latvijas iedzīvotāju darbam un arī gandrīz visus šo uzņēmumu kapitālieguldījumus, kā tālāk būs redzams, finansē no pašas Latvijas finansu resursiem. Tātad minētajiem maksājumiem Savienības budžetā no Latvijas uzņēmumu peļņas nav nekāda cīta attaisnojums.

kā tikai PSRS lielvalstisko interešu realizācijas nodrošināšana.

Tāpat kā no apgrozījuma nodokļa, arī no tiešajiem nodokļiem (ar tiem apliek iedzīvotāju darba algu u.c. ienākumus) daļu ienakšā Latvijas, daļu Savienības budžetā, piemēram no iedzīvotāju ienākumu nodokļa minētajā laika posmā puse nonāca Savienības budžetā.

Lielie Savienības budžeta ienākumi no Latvijas ārējās tirdzniecības (pavisam kopā 3,2 miljardi rubļu) radušies galvenokārt sakarā ar to, ka importa preces (piemēram, kafiju u.c.) Latvijā pārdod daudz dārgāk nekā tās maksā pasaules tirgus cenās. Tātad tie ir ievedmuitu tipa ienākumi, kuri jebkurā valstī (arī pirmskara Latvijā) bija ievērojama budžeta ienākumu sastāvdaļa, turpretī Latvijas PSR viņus nesaņem, lai gan šīs nodevas faktiski samaksā kā Latvijas, tā arī citu republiku iedzīvotāji - importa preču patēriņtāji.

Samērē maz (tikai 0,4 miljardi rubļu) 44 gadu laikā no Savienības budžeta saņemts kapitālieguldījumu finansēšanai (atskaitot kapitālieguldījumus armijai un radniecīgiem resoriem). Gandrīz visus kapitālieguldījumus Latvija finansē no iekšējiem resursiem: Latvijas valsts budžeta, Latvijas uzņēmumu pelpas un šo uzņēmumu pamatfondu atjaunošanai izdarītajiem amortizācijas atskaitījumiem. Nav nekādu pierādījumu apgalvojumiem par milzīgu finansu resursu saņemšanu no PSRS Latvijā izdarīto kapitālieguldījumu finansēšanai.

Sakarā ar to, ka valsts pārdod iedzīvotājiem galas un piena produktus par cenām, kas ir 2 reizes zemākas nekā ekonomiski pamatootas cenās, ražotāji saņem no valsts milzīgas piemaksas par šiem (un dažiem citiem) produkcijas veidiem, lai viņiem nodrošinātu normālu pelpu. Šīs piemaksas maksā galvenokārt (ap 90%) no Latvijas budžeta, bet pārējo daļu (par visu periodu kopā 2,4 miljardus rubļu) - no Savienības budžeta. Šīs summas nepietiek, lai Latvijai kompensētu zaudējumus, kuri tai rodas, eksportējot piena un gaļas produktus uz PSRS republikām par minētajām 2 reizes pazeminātajām cenām.

Rez finansu attiecībām ar Savienības budžetu pastāv kredīta u.c. attiecības starp Latvijas un PSRS centrālajām bankām. Sakarā ar to, ka no PSRS republikām iebraukušie tūristi, atpūtnieki u.c. nopērk Latvijā ievērojami vairāk iedzīvotāju patēriņa preču un dažādu pakalpojumu nekā Latvijas iedzīvotāji citur, šie naudas resursi caur tirdzniecības u.c. uzņēmumiem nonāk Latvijas valsts bankā, veidojot tur skaidrās naudas rezerves. Tā kā Latvijas valsts

banka ir centrālās PSRS valsts bankas filiāle un ir tai pakļauta, Latvija nevar šoē brīvos naudas resursus izlietot, piemēram mums vajadzīgu preču iegādei PSRS republikās, bet ir spiesta tos bez atlīdzības nodot centrālajai PSRS valsts bankai (pavisam kopā ir nodoti 8,1 miljardi rubļu). Šie naudas līdzekļi samazina inflācijas procesu intensitāti Padomju Savienībā, jo var samazināt jaunu naudas zīmju emisiju.

Inflācijas procesu tempi 80. gadu otrā pusē PSRS samazināti arī ar Latvijas kredīta resursu nodošanu PSRS kredīta fondam (2,6 miljardu rubļu apmērā), Turpretīm visā iepriekšējā periodā Latvijas bankas saņema no PSRS centrālajām bankām kredīta resursus vairāk nekā atdeva, lai nodrošinātu kreditēšanas pieaugumu Latvijas tautas simniecībai, tai skaitā arī kredītus kapitālieguldījumu finansēšanai.

Bez minētajām finansu un kredīta attiecībām šādās attiecības Latvijai pastāv arī ar Savienības pakļautības ministrijām, centrālo PSRS Ārējo ekonomisko sakaru banku, centrālajiem PSRS arodbiedrību un sociālās nodrošināšanas budžetiem u.c., pie kam ar visiem šiem attiecību veidiem kopā Latvija atdevusi PSRS 4,3 miljardus rubļu vairāk nekā saņemusi.

Nozīmīgās finansu attiecības ar Savienības pakļautības ministrijām Latvijai radās pēc tam, kad CC. gadu vidū Latvija bija spiesta bez atlīdzības nodot daudzus savus uzņēmumus Savienības pakļautībā. Attiecīgajām ministrijām Latvijas uzņēmumi maksā lielus atskaitījumus no peļņas un savu pamatfondu amortizācijas, kurus izlieto šo ministriju centrālā aparāta uzturēšanai, bet it sevišķi pārdalīšanai par labu šo ministriju uzņēmumiem, kas atrodas citās republikās. Citās republikās, atšķirībā no Latvijas, ir daudz vairāk uzņēmumu, kas negūst peļņu, bet strādā ar zaudējumiem, tāpēc Latvija piedalās šo uzņēmumu zaudējumu samaksāšanā. Sakarā ar to Latvija pārskaita Savienības pakļautības ministrijām daudz lielākus finansu resursus nekā no tām saņem kapitālieguldījumu finansēšanai un citām vajadzībām.

Turpretīm no PSRS Ārējo ekonomisko sakaru bankas Latvija saņem vairāk finansu resursu savu ārējo ekonomisko sakaru finansēšanai nekā pārskaita šai bankai, jo 1945. - 1968. gadu periodā kopā Latvijai bijusi pasīva eksporta un importa bilance ar citām valstīm. Tātad pilnīgas neatkarības apstākļos Latvijai sākumā nākēs nedaudz ierobežot preču importa lielumu no citām valstīm.

•
~ ~ ~
Iūsu rīcībā nav informācijas par dažiem Latvijas un PSRS savstarpējiem norēķiniem, piemēram, starp Latvijas un PSRS komunistisko partiju budžetiem.

Saprotams, ka neatkarīgai Latvijas valstij vairs nebūs nevienslīdzīgu finansu attiecību ar PSRS (īstenībā ekspluatācijas attiecību). Tās varēs būt tikai savstarpēji izdevīgas, kādas Latvijai ar citām valstīm bije pirms kara. Piemēram, tad Latvijai, iespējams, būs izdevīgi turpināt PSRS objektu celtniecību Tjumenē apgabalā, par to saņemot no šī apgabala dabisko gāzi. Ja Latvijas teritorijā turpinās ātrasties PSRS karaspēka hāzes, par tām būs jāsaņem no PSRS rente pēc starptautiskajā praksē pieņemtajiem tarifiem (līdzšinējā periodā Latvija nekādus maksājumus par PSRS karaspēka lietošanā nodoto zemi, mežiem, ēkām u.c. nāv saņēmusi).

3. APMAINĀ AR PRODUKCIJU UN PAKALPOJUMIEM

Atšķirībā no Latvijas un PSRS finansu attiecībām, kuras, kā redzējām, ir nevienlīdzīgas - to rezultātā PSRS sapēm no Latvijas lielas neatmaksajamas dotācijas, citāds raksturs visumā ir apmaiņai ar produkciju un pakalpojumiem. Šī apmaiņa nenotiek bez maksas, bet par samaksu, t.i., pēc formulas prece - nauda. Tātad ideālā gadījumā šeit notiek ekvivalenta maiņa un tāpēc nekādas dotācijas nevar rasties. Tomēr, kā zināms, PSRS iekšējās cenas uz daudziem produkcijas veidiem neatbilst šīs produkcijas īstajai vērtībai - ir augstākas vai zemākas, līdz ar to šajā gadījumā tomēr var rasties slēpta dotācija kā starpība starp faktiskajām un ekonomiski pamatotām cenām. Šo jautājumu sīkāk apskatīsim turpmāk.

Apmaiņa kā ar produkciiju, tā arī ar pakalpojumiem sastāv no izveduma no Latvijas un ieveduma Latvijā, pie tam šī apmaiņa var notikt gan ar PSRS republikām, gan ar citām valstīm /pēdējā gadījumā to sauc par eksportu un importu/. Produkcijas un pakalpojumu apmaiņa tiek novērtēta faktiskajās norēķinu cenās, t.i., ja apmaiņa tiek ar PSRS republikām, jālieto faktiskās PSRS pastāvošās iekšējās galīgā patēriņa cenas /cenās, kuru sastāvā ir arī piegādes izmaksas no ražotāja līdz patērētājam/, bet, ja apmaiņa notiek ar citām valstīm, lieto faktiskās pasaules tirgus cenas.

Produkcijas apmaiņa var notikt ar valsts un kooperatīvo uzņēmumu starpniecību, tad to sauc par ārējo tirdzniecību, vai arī iedzīvotājiem tieši pērkot preces citas PSRS republikās, tad šādu apmaiņu neuzskata par ārējo tirdzniecību^{1/}.

Sekojošā tabula parādīts produkcijas un pakalpojumu izvedums un ievedums Latvijā.

3.tabula

Produkcijas un pakalpojumu izvedums un ievedums
Latvijā no 1961. līdz 1988.gadam /aprēķinos
izmantoti avoti 9, 12/

miljardos rubļu

	Izvedums	Ievedums	Starpība
Produkcijas izvedums un ievedums tai skaitā:	110,1	100,9	+9,2
produkcijas izvedums un ievedums, ko izdarījis valsts un kooperatīvais sektors /ārējā tirdzniecība/ no tiem:	98,3	97,1	+1,2

1/ Ārzemju statistikā šādu apmaiņu parasti uzskata par pakalpojumiem un ārējā tirdzniecībā neieskaita, bet šajā darbā tā piešķaitīta produkcijas apmaiņai /izvedumam un ievedumam/, jo no Latvijas iedzīvotāju viedokļa ir vienlaikā vai mūsu produkciju /piemēram, piena un gāļas produktus/ izvedušas valsts organizācijas vai no PSRS republikām iebrūkušie iedzīvotāji.

	Izve- dums	Ieve- dums	Stā- pība
sakari ar PSRS republikām	92,7	87,2	+5,5
sakari ar citām valstīm /eksports un imports/	5,6	9,9	-4,3
preces, kuras Latvijā nopirkuši PSRS iedzīvo-tāji vai Latvijas iedzīvotāji nopirkuši citur	11,8	3,8	+8,0
Pakalpojumu izvedums un ievedums tai skaitā:	12,8	6,6	+6,2
preču transporta un apgrozības sfēras nozaru pakalpojumi	11,8	6,4	+5,4
no tiem:			
sakari ar PSRS republikām	9,0	6,4	+2,6
sakari ar citām valstīm /eksports un importa stāpība/	2,8	x	+2,8
kūrortu un citi pakalpojumi, kurus Latvijā sapēmuši PSRS iedzīvotāji un Latvijas iedzīvotāji sapēmuši citur	1,0	0,2	+0,8
Pavisam kopā	122,9	107,5	+15,4
tai skaitā bez ieveduma PSRS Aizsardzības ministrijas u.c. ministriju un resoru vadībām, kas nav saistīti ar Latvijas tautas saimniecību	122,9	99,7	+23,2

Vislielākais pēc kopējā apjoma ir produkcijas izvedums un ievedums, pie kam izvedums pēdējo 28 gadu laikā bijis par 9,1 procentu jeb par 9,2 miljardiem rubļu lielāks nekā ievedums. Tātad ilgākā laika periodā kopā Latvijai ir aktīva produkcijas izveduma un ieveduma bilance. Tikai 80.gadu otrā pusē šī bilance kļuvusi pasīva /ievedums lielāks nekā izvedums/, sakarā ar to daudzīgos PSRS centrālās preses rakstos apgalvots, ka Latvija /un citas Baltijas republikas/ ir pārādā PSRS. Īstenībā Latvijas produkcijas apmaiņas bilances pasliktināšanās ir saistīta ar vispārējā tautas saimniecības stāvokļa pasliktināšanos PSRS kopumā, bet tā savukārt - ar PSRS ārējās tirdzniecības bilances pasliktināšanos, kas atstājusi ietekmi arī uz izmaiņām attiecībā starp Latvijas produkcijas izvedumu un ievedumu.

Galvenā produkcijas apmaiņas daļa Latvijai pēckara gados bijusi ar PSRS republikām /92,7 procenti/, bet ar citām valstīm tā bijusi samērā neliela /tikai 7,3 procenti/^{1/}. Savukārt no apmaiņas ar PSRS republikām 1987.gadā tikai ^{1/}9 daļa bija ar Lietuvu un Igauniju, bet pārējā daļa - ar PSRS austrumu republikām. Tātad Latvija pēckara gados bijusi stipri atkarīga no tirdzniecības ar PSRS atšķirībā no pirmskara Latvijas, kad ārējā tirdzniecība ar PSRS bija tikai 4 procenti no kopējā apjoma /1938.gadā/. Atšķirības Latvijas ārējās tirdzniecības geogrāfijā pēckara un pirmskara gados uzskatāmas par nevēlamām galējībām, kas ne viena, ne otra nav Latvijai izdevīgas. Tāmēr

^{1/} Passules tirgus cenās. Ja šo daļu novērtē PSRS iekšējās cenās, tā iznāk mazliet lielāka.

ievērojami palielināt produkcijas apmaiņu ar rietumu u.c. valstīm būs iespējams tikai pēc tam, kad izdosies paaugstināt Latvijā ražotās produkcijas kvalitāti un tuvināt to pasaules standartam. Tuvākā laikā reālāk šķiet ievērojami palielināt produkcijas apmaiņu nevis ar visattīstītākajām valstīm, bet ar tādām, kuru līmenis ir tuvāks Latvijas līmenim, piemēram, ar Poliju un dažām citām bijušām sociālistisma nometnes valstīm.

Ja salīdzina to preču struktūru, kurās Latvija izved un ieved tagad un kurās eksportēja un importēja 1938.gadā, redzamas ievērojamas izmaiņas /4.tabula/.

Latvijai bija pasīva ārējās tirdzniecības bilance gan 1938.gadā /imports lielāks nekā eksports par 15,7 procentiem/, gan arī 1986. gadā - ievedums bija lielāks nekā izvedums par 17,3 procentiem. Valsts politiskas un saimnieciskas neatkarības apstākļos pasīva ārējās tirdzniecības bilance ir pieļaujama tikai tādā gadījumā, ja to kompensē ar citiem maksājumu bilances posteņiem, piemēram, ar aktīvu pakalpojumu bilanci vai aktīvu finansu attiecību bilanci. Latvija pirms kara bija raksturīga gan aktīva pakalpojumu bilance, gan arī aktīva finansu attiecību bilance /kapitāla imports bija lielāks par ārvalstīm samsaksātajiem finansu resursiem/. Turpretim tagad ir saglabājusies tikai aktīva pakalpojumu bilance, bet finansu un kredita attiecību ~~bilance~~ bilance kļuvusi pasīva /kā redzējām 2.nodaļā, Latvija pārskaita PSRS lielākus finansu resursus nekā no PSRS sapēm/.

1938.gadā liela aktīva ārējās tirdzniecības bilance Latvijai bija meža, kokapstrādes, celulozes un papīra rūpniecības produkcijai, kā arī pārtikas produktiem /pārtikas rūpniecības un lauksaimniecības produkcijai/, bet pasīva - galvenokārt kurināmajam, metāļiem, ķīmikālijām un it sevišķi mašīnbūves produkcijai. Minētā specializācija, kurās pamatā 1938.gadā bija Latvija esošās dabas bagātības un dabas apstākļi, 1986.gadā bija mazāk izteikta: relatīvi mazāka aktīvā ārējās tirdzniecības bilance bija pārtikas produktiem, neliela bija kļuvusi pasīvā bilance ķīmikālijām un mašīnām, praktiski sabalansēta bija mežu, kokapstrādes, celulozes un papīra rūpniecības izstrādājumu bilance, Latvija ieveda nevien kurināmo, bet arī elektroenerģiju.

Latvija 1986.gadā izveda 35 procentus no visas materiālās ražošanas nozarēs saražotās produkcijas, bet ieveda - 37 procentus no visas Latvijā gan ražošanas vajadzībām, gan iedzīvotāju personiskā patēriņa izlietotās produkcijas. Minētie īpatsvari, kas raksturo ārējās tirdzniecības intensitāti, bija pieauguši apmēram 3 reizes, salīdzinot ar 1938.gadu. Tas ir logiski, jo tajā pašā laikā arī visā pasaule ir pieaugusi starpregionālā darba dalīšana, kas veicina darba ražīguma pieaugumu. Cits jautājums ir, vai šie starpregionālās darba dalīšanas pieaugumi tempi Latvijā nav bijuši pārak lieli, piemēram, vai bija

Latvijas ārējās tirdzniecības preču struktūra un dinamika (ieskaitot tirdzniecību ar
PSRS republikām) [9, I2]

	Izvedums				Tevedums				Starpība		
	Summa		Ipatsvars (proc. līdz)		Summa		Ipatsvars (procentos)		I938.g.	I961. milj.	
	I938.g. milj. latu	I986.g. milj. rbł.	I938.g.	I986.g. milj. latu	I938.g. milj. latu	I986.g. milj. rbł.	I938.g.	I986.g.	latu	rbł.	
Kopā	231,5	5726,0	100	100	267,9	6717,9	100	100	-36,4	-991,	
tai skaitā											
elektroenerģija	-	80,1	-	1,4	-	186,7	-	2,3	-	-106,	
kurināmā rūpn. produkcija	0,1	4,6	0,0	0,1	33,5	533,3	12,5	7,9	-33,4	-528,	
metalurgijas produkcija	-	128,3	-	2,2	30,7	530,3	11,5	7,9	-30,7	-402,	
mašīnb.un metālapstr. prod.	3,0	1866,9	1,3	32,6	69,3	2045,5	25,8	30,5	-66,3	-178,	
ķīmiskās rūpn. prod.	0,6	592,5	0,3	10,3	29,9	705,7	11,2	10,5	-29,3	-113,	
meža, kokapstr., celulozes un papīra rūpn. prod.	55,7	174,8	24,1	3,1	6,9	174,7	2,6	2,6	48,8	0,	
celtniec. mater., stikla, porc. un fajansa rūpn. pr.	2,5	65,6	1,1	1,1	4,7	98,0	1,6	1,5	-2,2	-32,	
vieglās rūpn. produkcija	9,8	II56,7	4,2	20,2	31,3	1008,7	II,7	15,0	-21,5	143,	
pārtikas rūpn. pr. (iesk. miltu un komb. lopb. rūpn.)	65,2	II75,5	28,2	20,5	12,4	925,2	4,6	13,3	52,8	250,	
pārejā rūpn. produkcija	0,2	347,0	0,7	6,1	2,5	209,6	0,9	3,1	-2,3	137,4	
lauksaimn. prod. (nepārstr.)	93,7	I25,0	40,4	2,2	44,5	264,8	I6,6	3,9	49,2	-139,8	
pārejo materiālās ražošanas nozaru prod.	0,7	9,0	0,3	0,2	2,2	35,4	0,8	0,5	-1,5	-26,4	

lietderīgi samazināt vilnas, linu un cukurbiešu ražošanu Latvijā un šīs izejvielas ievest vai importēt /Kubas jēlcukuru Latvija importē, maksājot par to vairākkārtīgu pasaules tirgus cenu/.

Minētie izvestās un ievestās produkcijas īpatsvari /35 un 37 procenti/ ir vidējie un stipri svārstās atsevišķu nozaru produkcijai. Visaugstākie tie ir nozarēs, kur ir augsts darba daļīšanas līmenis starp PSRS reģioniem: melnajā metālurgijā /72 procenti/^{us} Latvijā saražotās produkcijas izveda un 90 procentus patērētās - ieveda/, krāsainajā metālurgijā /98 un 100 procenti/, mašīnbūvē un metālapstrādē /60 un 62 procenti/, ķīmiskajā rūpniecībā /74 un 77 procenti/. Šīs nozares ir viasmazāk saistītas ar Latvijas tautas simniecību, jo to vajadzībām jāievēd daudz izejvielu, materiālu un komplektējošo izstrādājumu, kurus pēc tam pārstrādātā veidā atkal izved no Latvijas. Tāpēc šo nozaru attīstības tempiem nākotnē vajadzētu būt mazākiem nekā līdz šim, to attīstība vēlama tikai tad, ja tā nav saistīta ar pārāk lielu vīnam vajadzīgo materiālo resursu ievadumu, piemēram, jāuzlabo metāla lūžņu sagāde un metālurgija jāveido galvenokārt uz to izmantošanas bāzes. Tas ļautu arī izvairīties no izejvielu un gatavās produkcijas transports izmaksu pārmērīgas pieaugšanas.

Zemēki par vidējiem izvestās un ievestās produkcijas īpatsvari visā saražotajā /patērētajā/ produkcijā bija nepārstrādātai augkopības produkcijai /izveda 2 procentus Latvijā saražotās un ^{ievēda} 16 procentus patērētās produkcijas, visvairāk - labību/, nepārstrādātai lopkopības produkcijai /4 un 2 procenti/, celtniecības materiāliem /5 un 16 procenti/, meža, kokapstrādes, celulozes un papīra rūpniecības produkcijai /27 un 27 procenti/. Pēdējās divas nozares neatkarīgā valstī būtu straujāk attīstāmas, jo tām Latvijā ir vajadzīgās daļbas bagātības, un būtu jānodrošina tām liela aktīva ārejās tirdzniecības bilance /pašlaik celtniecības materiālus Latvija vairāk ieved nekā izved/. Lauksaimniecībā vajadzētu samazināt vai izbeigt labības ievadumu, vai nu palielinot labības ražošanu /pašlaik Latvijā ir par 1 milj. ha mazāk arī zemes nekā pirms kara/. Vai arī samazinot labības /un kombinētās lopbarības/ izbarošanu gosslopier, tai vietā vairāk izbarojot zāļas /kā tas bija pirms kara/. Lai visu augstāk minēto panāktu, var izrādīties ka uz laiku jāpiesaug lauk-saimniecībā nodarbināto cilvēku skaitam, jāveicina individuālo lauk-saimnieku skaita pieaugums. Kā redzējām, Latvijas lauk-saimniecības produkciju maz izved nepārstrādātā veidā. Toties pārstrādātā veidā no piena un gaļas produktiem 1986.gadā izveda 20 procentus, no ziv-rūpniecības produkcijas - 59 procentus, no pārējās pārtikas rūpniecības produkcijas - 33 procentus, no vieglās rūpniecības produkcijas 43 procentus. Sie specifikācijas virzieni nākotnē būtu jāsaglabā un

jācenšas šo produkciju realizēt galvenokārt PSRS, kur tuvākā nākotnē var rasties vēl lielākas grūtības ar pārtikas produktiem.

Liels preču izvedums uz PSRS nākotnē būs nepieciešams arī tāpēc lai Latvija varētu atrisināt viessarežģitāko - kurināmā un enerģijas problēmu. 1986.gadā mēs ievedām kurināmo par vairāk nekā 500 milj. rubļu /galvenokārt no PSRS, bet ogles sāņemām arī no Polijas/ un elektroenerģiju par gandrīz 200 milj. rubļu /galvenokārt no Igaunijas bet šis ievedums tuvākos gados izbeigsies sakarā ar sagaidāmo tās ražošanas samazināšanu ekoloģisku apsvērumu dēļ/. Vajadzību pēc kuriņamā ievedums līdz šim apmierināja par apmēram 90 procentiem, un šo bilanci ievērojami uzlabot nav iespējams. Latvijā ražotā elektroenerģija nodrošina Latvijas vajadzības par apmēram 50 procentiem, bet arī no tās daļu ražo ar ievestā kurināmā palīdzību. Latvijas hidroelektrostacijās ražotā elektroenerģija nodrošina mūsu vajadzības tikai par 30 procentiem. Tādā gadījumā mēs varēsim nodrošināt tikai svarīgākās vajadzības, pirmām kārtām iedzīvotāju vajadzības, pārtikas ražošanu. Iespējams, ka daļu Latvijas termoelektrostaciju varētu darbināt ar vietējo kūdru, kā tas bija 60.gados^{1/}. Pārējo enerģijas deficitu var kompensēt, vai nu ceļot jaunas termoelektrostacijas /tas prasīs vēl vairāk palielināt kurināmā ievedumu no PSRS/. vai arī pēc rietumu projektiem būvējot Latvijā atomelektrostaciju. Citi iespējamie enerģijas avoti /vējs elektrostacijas u.c./ pēc ekspertu atzinuma var dot tikai dažus procentus no Latvijai vajadzīgās elektroenerģijas. Varētu arī panākt taupīgāku elektroenerģijas izlietošanu tautas saimniecībā, bet nav jāsizmirst, ka vajadzības pēc elektroenerģijas pieauga /piemēram, ja mēgināsim attīstīt celtniecības materiālu rūpniecību/ un jau tagad elektroenerģijas patēriņš uz 1 cilvēku Latvijā ir mazāks nekā citās valstīs un PSRS republikās. No sekmīga kurināmā un enerģijas problēmas atrisinājuma lielā mērā ir atkarīgs Latvijas tautas saimniecības uzplaukums nākotnē.

Bez ārējās tirdzniecības, kā jau bija teikts, daļu preču Latvijā nopirkta un uz citām PSRS republikām izveda Latvijā iebrāukušie šo republiku pilsoni. Arī Latvijas pilsoni iegādājās patēriņa preces citās PSRS republikās. Šis apgrozījums laikā no 1961.gada līdz 1988. gadam bija 8 procenti no kopējā produkcijas izveduma un ieveduma. Bet sakarā ar to, ka PSRS iedzīvotāji Latvijā iegādājušies 3 reizes vairāk preču nekā Latvijas iedzīvotāji citur /Latvija ir kūrortu republika un arī relatīvi labāk nodrošināta ar iedzīvotāju patēriņa precēm/, iznāk, ka tieši pateicoties preču iegādēm, ko izdarījuši iedzīvotāji, galvenokārt izveidojusies aktīvā produkcijas izveduma un

^{1/} Rūpnieciski izmantojami kūdras krājumi Latvijā 1983.gadā bija 530,7 milj. tonnu /18, 51.lpp./, kas bija pietiekoši vairāk nekā 100 gadu vajadzībām.

ieveduma bilance - no kopējās 3.tabulā redzamās aktīvās bilances /9,2 miljardiem rubļu/, pateicoties iedzīvotāju izdarītām patēriņa preču iegādēm, izveidojusies aktīva bilance par 8,0 miljardiem rubļu, bet sakarā ar valsts un kooperatīvā sektora izdarīto izvedumu un ievedumu - tikai par 1,2 miljardiem. Citu republiku iedzīvotāji pēc-kara periodā Latvijā iegādājušies dažādas plaša patēriņa preces: pārtikas produktus, trikotāžas izstrādājumus, mēbeles, sadzīves tehniku u.c. Piemēram, 1985.gadā valsts organizācijas izveda uz PSRS republikām pienu un gaļu produktus par 224 milj. rubļu, bet PSRS republiku iedzīvotāji papildus nopirkā un izveda vēl par 88 milj. rubļu. Kā jau bija teikts darba 2.nodaļā, lielākā daļa no Latvijas tirdzniecības iepēnumiem no preču pārdošanas iebraucējiem pēc to nodošanas Latvijas bankai bez atlīdzības tiek pārskaitīti centrālajai PSRS Valsts bankai un tādējādi Latvija no šādas tirdzniecības ne tikai neko neiegūst, bet gluži otrādi-Latvija palielinās preču deficitā. Turpretim pie normālas bezdeficitā ~~gaišā~~ gaišniecības sistēmas un normālām ~~finansu~~ finansu attiecībām ar PSRS šāda veida ekonomiskie sakari būtu Latvijai izdevīgi, piemēram, veidotos papildus finansu resursi naftas produktu iegādei no PSRS.

Lai gan pakalpojumu izveduma un ieveduma apjomis Latvijai ir mazaks par produkcijas apmaiņas apjomu ar PSRS republikām un citām valstīm - pakalpojumi aptver tikai 9,2 procentus, tomēr no kopējās aktīvās produkcijas un pakalpojumu izveduma un ieveduma bilances pēdējos ²⁸/15,4 miljardiem rubļu/ pakalpojumi ir 6,2 miljardi jeb 40,3 procenti, jo pakalpojumu izvedums Latvijai ir gandrīz 2 reizes lielāks nekā to ievedums. Šāda labvēlīga aina galvenokārt ir, pateicoties Latvijas izdevīgajam geogrāfiskajam stāvoklim - Latvija atrodas pie jūras, tai ir lielas tirdzniecības ostas /Rīga, Ventspils/, tirdzniecības flote, tranzīta ceļi, kūrorti. Arī pirms kara Latvijai bija lieli valūtas ienākumi no līdzīgiem pakalpojumiem, it sevišķi no tirdzniecības flotes, kurās lielums pirms kara bija 0,3 procenti no visas pasaules tirdzniecības flotes tonnāžas.

Vislielākie ienākumi no pakalpojumiem iepriekšējos 28 gados Latvijai bijuši no preču transporta, bet zināmā mērā arī no vairum-tirdzniecības, materiāltehniskās apgādes u.c. apgrozības sfēras organizāciju pakalpojumiem PSRS un citām valstīm. sakarā ar produkcijas glabāšanu u.c. operācijām. Šie ienākumi, pirmām kārtām, radušies pateicoties PSRS preču tranzīta plūsmām caur Latviju /vislielākais ir naftas produktu izvedums caur Ventspili/, kā arī pateicoties Latvijas tirdzniecības flotes veiktajiem pārvadājumiem, piemēram, no vai uz Latvijas ostām, vai starp ārzemju ostām. Pavisam šie ienākumi minētajā periodā bija lielāki nekā izdevumi par 5,4 miljardiem rubļu, tā skaitā vairāk nekā puse /2,8 miljardi rubļu/ bija

ienākumi no citām valstīm valūtā^{1/}. Pašlaik šīs operācijas ir Latvijai neizdevīgas, jo tās pasliktina ekoloģisko stāvokli, apdraud Latvijas iedzīvotāju veselību, turklāt no valūtas ienākumiem Latvijā gandrīz nekas nepalieki. Turpretim neatkarīgā valsti ar šādiem valūtas ienākumiem lielā mērā varētu kompensēt pasīvo produkcijas eksporta un importa bilancei, kā tas bija pirmskara Latvijā. Tad Latvijai būtu jāsapņem valūta nevien par ostu un jūras transporta pakalpojumiem, ~~ka kādām Latvijas eksporta rīcījumā~~ bet arī par dzelzceļu un caurulvadu pakalpojumiem, kas iet caur Latvijas teritoriju, pēc starptautiskā praksē pieņemtiem tarifiem jeb arī jāsapņem atlīdzība natūrā - ar naftas produktiem un citiem kurināmā veidiem.

Samērā nelieli ienākumi, salīdzinot ar ienākumiem no tranzīta Latvijai iepriekšējā periodā bija no kūrortiem u.c. pakalpojumiem - ienākumi bija tikai par 0,8 miljardiem rubļu lielāki nekā izdevumi. Šeit ietilpst PSRS republiku iedzīvotāju samaksa par Latvijas viesnīcām, atpūtas namiem, sanatorijām, tūristu bāzēm, pasažieru transporta, telefona u.c. sakaru organizāciju pakalpojumiem, par dzīvojamās platības īrēšanu no Latvijas iedzīvotājiem u.c., bet nav ieskaitīti Latvijas ienākumi no preču pārdošanas citu republiku iedzīvotājiem Latvijas tirdzniecībā. Praktiski visi minētie ienākumi saņemti no PSRS republiku iedzīvotājiem /tūristiem, atpūtniekiem u.c./. Latvijā ierodas arī citu valstu pilsoņi, it sevišķi pēdējos gados, bet ienākumi no viņiem nav lielāki par Latvijas pilsoņu izdevumiem ārzemēs. Neatkarīgā valstī būtu nepieciešams palielināt starptautiskām prasībām atbilstošu viesnīcu celtniecību, jo pašlaik Latvijas Inturista viesnīcās vasarās nepietiek vietu. Tāpat būtu vajadzīgs, lai visi ārvalstu pilsoņi ierastos Latvijā ar mūsu pašu gaisa vai jūras transportu, jo pašlaik viņi iebrauc galvenokārt caur Maskavu vai Ļeņingradu, tātad Latvijas transports nesaņem vālutas ienākumus. Lai Latvija klūtu ārzemju tūristiem pievilcīgāka, vajadzīgs arī atjaunot gaisa un ūdens ekoloģisko tīrību, iekārtot kūrortos starptautiskām prasībām atbilstošu servisu.

Ākopējais saražotās produkcijas un pakāpojumu izvedums no Latvijas uz PSRS un citām valstīm laikā no 1961. līdz 1988.gadam, kā redzējām, bija lielāks nekā to ievedums Latvijā par 15,4 miljardiem rubļu. Tas liecina par Latvijas iedzīvotāju sabiedriski derīgā darba efektivitāti visā minētajā laika posmā kopā. Ja šāda aktīva bilance būtu bijusi neatkarīgā valstī, tad būtu iespējams vai nu uzsākt kapitāla eksportu, saņemot par to no citām valstīm atbilstošus ienākumus, vai arī palielināt ražošanas iekārtas un patēriņa preču ievedumu, lai modernizētu ražošanu un paaugstinātu iedzīvotāju dzīves līmeni. Turpretim atkarīga Latvijas PSR no savas ražošanas efektivitātes nekā neieguvu un arvien vairāk sāka atpalikt. Iespējams, kaši dāla bija vēl lielāka, jo mūsu rīcībā nav pilnīgi informācijas.

Minētā efektivitāte izšķi ievērojami lielāka, ja no produkcijas ieveduma izslēdz to daļu, kas Latvijas tautas saimniecības vajadzībām nav izmantota, bet kuru saņem Latvija novietotās PSRS karaspēka daļas kā arī citas rādniecīgas ministrijas un resori, kas nav saistīti ar Latvijas tautas saimniecību. Tādā gadījumā produkcijas ievedums samazinās par 7,8 miljardiem rubļu, bet izveduma un ieveduma starpība attiecīgi palielinās un sasniedz 23,2 miljardus rubļu. Tomēr jāievēro, ka arī neatkarīgā Latvijas valstī būs vajadzīgs zināms apbrūpojuma un speciāles iekārtas ievedums policijai, armijai utt., bet tas acīmredzot būs vairākas reizes mazaks par minētajiem 7,8 miljardiem, jo Latvijai nav globālu lielvalstisku interešu, būs jārūpējas tikai par kārtības nodrošināšanu valstī un valsts robežas sīzsargāšanu pret kontrabandistiem.

Šī informācija neietver periodu no 1945. līdz 1960.gadam, jo tieša statistiskā informācija par produkcijas izvedumu un ievedumu Latvijai ir tikai sākot ar 1961.gadu. Izdarot aprēķinus un eksperta vērtējumu, noteikts, ka 40. un 50.gados aktīvā tirdzniecības un pakalpojumu bilance bija vēl +2,1 miljards rubļu, tātad kopā par 1945.-1988.gadiem Latvijas aktīvā ārējās tirdzniecības un pakalpojumu bilance ir 17,5 miljardi rubļu, bet, neskaitot produkcijas ievedumu PSRS aizsardzības ministrijai u.c. resoriem, kas nav saistīti ar Latvijas tautas saimniecību, - 26,3 miljardi rubļu.

Šajos datos nav ietverta daļa pakalpojumu, par kuriem norēķinās bez skaidras naudas, piemēram, Latvijas celtniecības organizāciju veiktā darba apjoms PSRS Tjumenas apgabalā u.c. vietās, zinātnes organizāciju pakalpojumi u.c., jo par to nav pilnīgas statistiskas informācijas. Tāpat nav aprēķināts rentes lielums, kas būtu jāmaksā PSRS par tās karaspēka aizņemto Latvijas teritorijas daļu, kā arī par nodarītajiem ekoloģiskajiem zaudējumiem. Par to būtu jāmaksā valūtā pēc starptautiskajā praksē pieņemtiem tarifiem vai arī jāatlīdzina, piegādājot Latvijai naftas produktus u.c. kuri nāmo.

Kā jau sākumā bija teikts, informācija par produkciju un pakalpojumiem šajā darbā novērtēta faktiskajās savstarpējo norēķinu cenās, t.i., sakaros ar PSRS republikām - iekšējās cenās, bet sakaros ar citām valstīm - pasaules tirgus cenās. PSRS Valsts statistiskes komitejā izdarīti aprēķini par vienu /1987./ gadu, kāds iznāktu produkcijas izvedums un ievedums PSRS republikās, ja visi šo republiku ekonomiskie sakari /ne tikai ar citām valstīm, bet arī ar citām PSRS republikām/ būtu novērtēti pasaules tirgus cenās, un iznāk, ka par šo gadu Latvijas pasīvais produkcijas izveduma un ieveduma saldo pieaug par 0,8 miljardiem rubļu /13/. Tomēr šie aprēķini ir

tikai teorētiski, jo īstenībā lielāko daļu starp PSRS republikām realizētā preču apgrozījuma pasaules tirgū nav iespējams pārdot šo preču zemās kvalitātes dēļ. PSRS Valsts statistikas komitejas priekšsēdētājs b.Kiričenko uzskata, ka šādus pārrēķinus pasaules tirgus cenās nav iespējams izdarīt pietiekoši precīzi /14/. Tas ir tāpēc, ka ieved un izved simtus tūkstošu preču un pārrēķināt pasaules tirgus cenās iespējams tikai nelielu daļu šo preču, pieņemot, ka tās reprezentē arī citas tās pašas grupas preces, piemēram, noteikta sortimenta apavi – visus pārējos apavus. Pat, ja to preču atlase, kuras reprezentē pārējās preces, izdarīta objektīvi un lietpratīgi, kļūda šādos aprēķinos var būt liela.

Ja Latvija de fakto kļūs neatkarīga valsts, daļa preču apmaiņas ar PSRS bez šaubām notiks pasaules tirgus cenās, piemēram, par PSRS piegādāto kurināmo un daļu metāžu, tāpat par Latvijas transporta u.c. tranzīta pakalpojumiem PSRS. Tomēr jādomā, ka šajās cenās notiks tikai daļa preču apmaiņas, jo PSRS nevarēs ar šādu preču /naftas u.c./ piegādēm samaksāt par visām sev nepieciešamajām /importa/ precēm, daļu tirdzniecības starp PSRS un Baltijas valstīm tomēr izdarīs citās cenās, kuras noteiks pēc savstarpējas vienošanās, un šajā apmaiņā kā no PSRS, tā no Baltijas valstu pusēs realizēs preces, kas neatbilst pasaules tirgus augstākajiem standartiem.

Cenām, kuras noteiks pēc savstarpējas vienošanās, acīmredzot būs aptuveni jāatbilst sabiedriski nepieciešamajām darba izmaksām, kas vajadzīgas to ražošanai, jo pretējā gadījumā nebūs atlīdzināts to ražošanai izlietotais darbs un ražošana neatmaksāsies. Izmantojot mūsu izstrādāto aprēķinu metodiku^[15] izrādās, ka virknei preču cenas jāpaaugstina, bet citām – jāsamazina. Visvairāk jāpaaugstina cenas piena un gaļas produktiem – gandrīz 2 reizes. Jāpaaugstina cenas /bet mazāk/ arī lauksaimniecības produkcijai un dažu rūpniecības nozaru produkcijai, kas daudz izmanto lauksaimniecības izejvielas. Pārējai produkcijai cenas pa lielākai daļai būtu jāpazeminā. Dažiem produkcijas veidiem iznāk diezgan negaidītas attiecības starp sabiedriski nepieciešamajām darba izmaksām atbilstošām teorētiskajām un faktiskajām PSRS esošajām cenām, tomēr tam vienmēr ir sava izskaidrojums. Piemēram, kurināmam teorētiskās cenas iznāk pat par 5 procentiem mazākas nekā pašlaik esošās PSRS iekšējās cenas, jo kurināmā ieguvei nevajag sevišķi daudz darba. Tajā pašā laikā ir zināms, ka kurināmā pasaules tirgus cenas ir ievērojami augstākas par PSRS iekšējām cenām. Tas ir saistīts nevis ar lielu darba patēriņu kurināmā ieguvei, bet gan ar to valstu monopolu, kuras iegūst kurināmo. Sakarā ar to šīs valstis saņem renti, kura sastāda lielāko daļu no kurināmā pasaules tirgus cenas. Kurināmais ir dabas produkts un tāpēc tā kvalitāte nevar būt zemāka par pasa-

les standartiem, kā tas ir ar citiem PSRS ražojumiem. Tāpēc arī par kurināmo, ko piegādā PSRS, Latvijai scīmredzot būs jāmaksā pasaules tirgus cena, nevis cena, kas atbilst sabiedriski nepieciešamām darba izmaksām, jo pretējā gadījumā PSRS nebūs ieinteresēta to Latvijas pārdot.

Saskaņā ar izdarītiem aprēķiniem iznāk, ka pēc visa Latvijas produkcijas izveduma un ieveduma pārrēķināšanas teorētiskajās cenās kas atbilst sabiedriski nepieciešamajām darba izmaksām, Latvijas ārējās tirdzniecības bilance 80.gados pasliktinās par apmēram 200 milj. rubļu gadā. Ievērojot, ka par kurināmo un daļēji par metāžu Latvijai būs jāmaksā pasaules tirgus cenas, kopējā ārējās tirdzniecības bilances pasliktināšanās tomēr iznāk lielāka. Šie aprēķini attiecas tikai uz preču izvedumu un ievedumu, kuru izdarīja valsts organizācijas, bet neņem vērā PSRS iedzīvotāju Latvijā nopirktais un Latvijas iedzīvotāju citur nopirktais preces, kā arī viesnīcu, atpūtas namu, sanatoriju, tūristu bāzu u.c. pakalpojumus, kuri PSRS pašlaik ir samērā lēti. Par iepriekšējo periodu /40.-70.gadi/ PSRS iekšējo cenu pārrēķinu teorētiskās sabiedriski nepieciešamā darba izmaksām atbilstošās cenās praktiski nevar izdarīt informācijas trūkuma dēļ. Tomēr jādomā, ka visā pēckara periodā kopā Latvija ir saņemusi dotāciju no PSRS, pateicoties uz PSRS republikām izvestās un no tām ievestās produkcijas faktisko cenu novirzēm no minētajām teorētiskajām cenām, lai gan šīs dotācijas faktiskais lielums nav zināms.

4. LATVIJAS IEDZĪVOTĀJU ZAUDĒJUMI STĀLINVISKĀ REŽĪLA TERORA UN DEPORTĀCIJU REZULTĀTĀ

20. gadsimtā Latvijas iedzīvotāju skaitā un struktūrā, it sevišķi to nacionālajā sastāvā, notikušas tik lielas izmaiņas, kā retā citā pasaules valstī. Latvijas iedzīvotāju skaits un struktūra mainījušies gan divu pasaules karu un stāliniskā režīma terora, gan arī ārkārtīgi lielas imigrācijas un emigrācijas rezultātā. Lauki palikuši tukši no iedzīvotājiem, bet strauji pieaudzis pilsētnieku skaits. Latviešu tauta pieskaitāma tām nedaudzajām pasaules tautām, kuras skaits 20. gadsimtā samazinājies. Ja 1897. gadā Latvijā bija 104 sievietes uz 100 vīriešiem, tad tagad 115.

Vairāk informācijas ir par iedzīvotāju skaita un struktūras izmaiņām līdz 1940. gadam, lai gan arī te ir nepietiekoši skaidri jautājumi, piemēram iedzīvotāju zaudējumi, ko Latvija un latviešu tauta cieta I. pasaules karā. Daudz vairāk neskaidrību rodas, pētot 2. pasaules kara posmu, kā arī cilvēku zaudējumus no hitlerisma un stālinisma totalitāro režīmu terora un deportācijām. Daudzos gadījumos grūti dabūt vajadzīgo informāciju vai arī tā ir pretrunīga un o nav iespējams saskaņot ar tautas skaitīšanu datiem. Parasti izrādās, ka iedzīvotāju zaudējumiem jābūt lielākiem nekā liecina pieejamā oficiālā informācija.

Sarežģītie Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņu procesi, tai skaitā karā, terora un deportāciju zaudējumi, emigrācija un imigrācija, kā arī iedzīvotāju dabīgais pieaugums, redzami 5.tabulā.

Pēc tam, kad 20. gadu sākumā no Krievijas atgriezās Latvijas bēgļi, līdz 1939. gada rudenim Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas notika gandrīz tikai dabīgā pieauguma ceļā, kas bija vidēji ap 10 tūkst. cilvēku gadā - relatīvi samērā neliels, salīdzinot ar daudzām citām valstīm (0,5% gadā). 1939. gada rudenī iedzīvotāju skai sasniedza 2 miljonus, kas bija tikai nepilni 80% no Latvijas iedzīvotāju skaita 1914. gadā.

Ar 2. pasaules kara sākšanos un pēc Stalina - Ribentropa pakta noslēgšanas 1939. gada augustā, kad Latvija tika nodota PSRS ietekmes sfērā, pēc Vācijas iniciatīvas sākās Latvijas vāciešu repatriācija uz Vāciju, galvenokārt uz Polijai atpemto teritoriju. 1939. gada rudenī repatriējās ap 50 tūkst. cilvēku, bet ziņāma vāciešu daļa toreiz nolēma vēl palikt Latvijā. Gandrīz visi pārējie vācieši (ap 10 tūkstoši) repatriējās jau pēc Latvijas pievienošanas PSRS - 1941. gada sākumā. Bez vāciešiem pēc kara sākuma

Latvijas iedzīvotāju skaita izmaiņas kopš 1939. gada

	Tūkstošos cilvēku	Procentos no iedzīvotāju skaita
Iedzīvotāju skaits 1939. gada oktobrī	2000	100
Latvijas vāciešu repatriācija uz Vāciju un pārējā emigrācija no 1939.g. beigām līdz 1941.g. sākumam	-70	-3,5
Zaudējumi no PSRS orgānu terora un deportācijām 1940. un 1941. gadā	-35	-1,8
Iesaukti Sarkanajā Armijā un bēgļi uz PSRS pēc kara sākuma 1941.gadā	-60	-3,0
Zaudējumi no Vācijas orgānu terora no 1941. līdz 1945. gadam	-90	-4,5
Nosūtīti darbā uz Vāciju no 1941. līdz 1944.g.	-35	-1,7
Zaudējumi no PSRS orgānu terora un deportācijām 1944. un 1945.gadā	-70	-3,5
Bēgļi uz rietumiem 1944. un 1945. gadā	-100	-5,0
Uz Vāciju nosūtīto un aizbraukušo atgriešanās 1945. gadā	+10	+0,5
Bēgļu atgriešanās no PSRS 1944. un 1945. gadā	+20	+1,0
Zaudējumi sakarā ar Abrenes aprīņķa daļas pievienošanu PSRS 1944. gadā	-50	-2,5
Karā kritušie, citi kara darbībā bojā gājušie no 1941. līdz 1945. gadam, partizānu karā bojā gājušie 1944.-1945.gadā un pārējie zaudējumi	-120	-6,0
Iedzīvotāju dabīgais pieaugums no 1939. gada beigām līdz 1945. gadam	+35	+1,8
Iedzīvotāju skaits 1945. gada beigās	1435	71,8
Zaudējumi no PSRS orgānu terora un deportācijām no 1946. gada	-100	-5,0
Gājuši bojā partizānu karā kopš 1946.gada	-25	-1,3
Atgriezušies no PSRS deportētie no 1946.gada	+100	+5,0
Imigrācija no PSRS līdz 1959.gada sākumam (saldo)	+575	+28,3
Iedzīvotāju dabīgais pieaugums no 1946.gada līdz 1959.gada sākumam	+110	+5,5
Iedzīvotāju skaits 1959.gada sākumā	2095	104,9
Imigrācija no PSRS no 1959. līdz 1989.gadam (saldo)	+365	+18,3
Iedzīvotāju dabīgais pieaugums no 1959. līdz 1989.gadam	+230	+11,4
Iedzīvotāju skaits 1990. gada sākumā	2690	134,5

Latviju atstāja arī daudzi ārvalstu pavalstnieki u.c.

Jau tūlit pēc Latvijas pievienošanas PSRS 1940. gada vasarā sākās terors pret Latvijas iedzīvotājiem. Daļu apcietināja un nošāva tepat Latvijā (vairākus tūkstošus), otru daļu apcietināto deportēja uz PSRS cietumiem un koncentrācijas nometnēm, kur gandrīz visi tie tika sodīti uz nāvi vai citādi aizgāja bojā. Vislielākā deportācija notika 1941. gada 14. jūnijā, kad deportēja uz PSRS 15 tūkst. cilvēku - vīriešus, sievietes un 3 tūkstošus bērnu. Izsūtījumā gandrīz visi vīrieši - ģimenes galvas - aizgāja bojā PSRS koncentrācijas nometnēs, bet no sievietēm un bērniem daļa izsūtījumā izdzīvoja un laikā no 1946. līdz 50. gadu beigām atgriezās (zināma daļa nav atgriezušies vēl tagad). Terors vēl pastiprinājās pirmajās kara dienās un, bez tam, daudzi cilvēki tad aizgāja bojā partizānu karā vai kara darbībā. Kopējie zaudējumi no terora un deportācijām 1940. un 1941. gadā sasniedz 35 tūkstošus cilvēku. Šie zaudējumi sevišķi sāpīgi ir tāpēc, ka tā vairākumā bija visaugstāk kvalificētā Latvijas iedzīvotāju daļa: augstākā inteliģence un strādīgākie cilvēki - ražošanas organizatori - ar ģimenes locekļiem.

Neskaitot deportētos, uz PSRS kara sākumā devās ap 60 tūkstoši Latvijas iedzīvotājū - vai nu brīvprātīgi (bēgļi) vai arī piespiesti (karavīri, jūrnieki, dzelz ceļnieki, šoferi, bērnu namu audzēknji u.c.). Arī tie pa lielākai daļai gāja bojā - krita karā, gāja bojā grimstot kugiem, nomira badā vai grūto dzīves apstākļu dēļ kara laikā.

Pēc tam, kad Latviju 1941. gadā bija okupējis vācu karaspēks, terors pret Latvijas iedzīvotājiem atjaunojās. No 90 tūkstošiem šī terora upuru ap 3/4 bija Latvijas ebreji, kas nebija paspējuši evakuēties. Aizgāja bojā gandrīz visi Latvijas ebreji - vīrieši, sievietes, bērni. Līdzīgs liktenis bija daļai čigānu. Bez tam terors vērsās pret Komunistiskās partijas biedriem, padomju varas līdzjutējiem, kā arī latviešu nacionālistiem. Bieži vien par terora upuriem kļuva arī pilnīgi nevainīgi, apolitiski noskaņoti cilvēki.

Ap 35 tūkstošus cilvēku nosūtīja darbā uz Vāciju, no kuriem zināma daļa pēc kara atgriezās Latvijā vai kara laikā gāja bojā Vācijā, bet liela daļa pēc kara brīvprātīgi palika emigrācijā.

Kopējie zaudējumi no Vācijas orgānu terora, ieskaitot arī latviešu legionā kritušos un kara darbībā bojā gājušos, bet neskaitot tos uz Vāciju aizvestos, kas pēc kara atgriezās Latvijā vai brīvprātīgi palika emigrācijā, ir ap 160 tūkstoši cilvēku jeb 8% no Latvijas iedzīvotāju skaita 1939. gadā.

Vācu armijai atkāpjoties no Latvijas 1944. - 1945. gadā daudzi Latvijas iedzīvotāji devās emigrācijā uz Vāciju, Zviedriju u.c. rietumu valstīm, lai glābtos no iespējamām represijām. Visiem vēl bija atmiņā 1940. - 1941. gada terors. Nevēlējās atgriezties dzimtenē arī rietumos nonākušie latviešu legionāri un pat daudzi piespiedu darbā nosūtītie uz Vāciju. Kopā pēc kara rietumos bija palikuši ap 120 tūkstoši emigrantu no Latvijas.

Karā kritušo karavīru, kara darbībā bojā gājušo civiliedzīvotāju, kā arī partizānu karā bojā gājušo skaitu līdz 1945. gadam vērtē ap 120 tūkst. cilvēku. Sakarā ar Abrenes aprīķa vienas daļas pievienošanu Krievijas PFSR 1944. gadā Latvijas iedzīvotāju skaita samazinājās par 50 tūkstošiem.

Visu šo zaudējumu rezultātā Latvijas iedzīvotāju skaitu 1945. gada beigās vērtē uz 1435 tūkstošiem, kas ir 71,8% no pirmskara iedzīvotāju skaita.

Pēckara gados PSRS orgānu terors un deportācijas turpinājās vēl plašākos apmēros - zaudējumi bija līdz 100 tūkst. cilvēku. Bojā gājušo skaitu partizānu karā kopš 1946. gada aizrobežas latviešu autori [16] vērtē ap 25 tūkst. cilvēku (pēc padomju autoru vērtējuma šie zaudējumi ir vairāk nekā 2 reizes mazāki). 40. un 50. gados atgriezās arī daļa 1940. - 1941. gadā un pēckara gados deportēto Latvijas iedzīvotāju, kas bija palikuši dzīvi.

Kopējais PSRS totalitārā režīma upuru skaits, ieskaitot šeit arī tos, kuri emigrēja uz rietumiem, lai glābtos no līdzīga likteņa, bet neskaitot tos, kuri pēc ilgiem katorgas darba gadiem atgriezās Latvijā, iznāk 355 tūkst. cilvēku jeb 18% no kopējā Latvijas iedzīvotāju skaita, kas bija 1939. gada oktobrī. Tai skaitā tiešais terora un deportāciju upuru skaits ir 105 tūkst. cilvēku, emigrantu skaits uz rietumiem - 120 tūkst., bet pārējo (kas krituši Sarkanajā Armijā, gājuši bojā partizānu karā u.c.) - 130 tūkst. cilvēku. Lielākā daļa šo zaudējumu nevien 1940. - 1941. gadā, bet arī pēckara gados bija inteligence un strādīgākie iedzīvotāji, tāpēc šie zaudējumi Latvijai ir sevišķi smagi sajūtamī. Daudzās intelligentā darba profesijās pirmajos pēckara gados Latvijā gandrīz vairs nebija darbinieku.

Milzīgos Latvijas iedzīvotāju zaudējumus PSRS režīms kompensēja ar imigrantu iepludināšanu no PSRS, galvenokārt krievu, baltkrievu vai ukraiņu tautības. Vislielākā imigrantu plūsma bija 40. gadu beigās, kad Latvijā vēl bija daudz neaizņemtas dzīvojamās platības (deportēto un emigrējušo dzīvokļi un lauku mājas) un kad

daudzās PSRS republikās bija bāds. Mazākos apmēros imigrācijā turpinājās 50. gados un līdz 1959. gada sākumam imigrācijas saldo no PSRS (ieceļojuši vairāk nekā atgriezušies) bija 575 tūkstoši cilvēku jeb 61% no visiem pēckara gadu imigrantiem. No 1959. līdz 1989. gadam ieceļoja vēl 365 tūkstoši cilvēku, līdz ar to pēckara gados kopā Latvijā ieceļojuši vairāk nekā atgriezušies 940 tūkstoši cilvēku. Līdzīgi "sasniegumi" nav gandrīz nevienā citā pasaules valstī, atskaitot Kuveitu. Latvijas valdības veikto pasākumu rezultātā imigrācijas saldo samazinājās tikai 1983. gadā, bet 1989. gadā nokrita gandrīz līdz nullei.

Turpretī latviešu skaits Latvijā kopš 1939. gada samazinājies no 1510 līdz 1390 tūkstošiem jeb par 8%, bet to īpatsvars Latvijas iedzīvotāju skaitā ^{no} 75,5% līdz 52,0%.

Šķiet, ka būtu amorāli novērtēt milzīgos Latvijas iedzīvotāju skaita un kvalitātes zaudējumus Staļina terora un deportāciju rezultātā naudā, jo naudā tie faktiski nav novērtējami. Tomēr rietumos šādus kritērijus dažreiz lieto, piemēram uzņēmēji maksā atlīdzību tuviniekiem par bojā gājušiem strādniekiem, kas zaudējuši dzīvību sakarā ar darba drošības noteikumu neievērošanu uzņēmēju vainas dēļ. ASV pieņemts, ka viens cilvēks savā mūžā vidēji rada jaunas vērtības par 300 tūkst. dolāru. Bet tas atkarīgs no cilvēka vecuma, kvalifikācijas utt.

Kad PSRS kara lidmašīna 80. gadu sākumā nogāza Dienvidkorejas pasažieru lidmašīnu, PSRS samaksāja Dienvidkorejai 75 tūkst. dolāru pār katru bojā gājušo pasažieri. Ja izmanto šo visai mēreno samaksu un pareizina to tikai ar staļinisma terora un deportāciju tiešo upuru skaitu (105 tūkst. cilvēku), iznāk 7,9 miljardi dolāru, t.i. (atkal pēc visai pieticīga vērtējuma) - 10,5 miljardi rubļu^{I)}.

Šajā aprēķinā nav ietverti tie zaudējumi, kuri Latvijai radās tāpēc, ka šo iedzīvotāju bojā ejas dēļ, vai sakarā ar to apcietināšanu un turēšanu ārpus Latvijas robežām tie nevarēja piedalīties Latvijas nacionālā ienākuma ražošanā. Ja viņi būtu bijuši Latvijā, tad būtu arī saražots vairāk nacionālā ienākuma uz 1 cilvēku, jo tie bija kvalificētākie darbinieki. Tajā vietā viņi strādāja vergu darbu Krievijā un citās PSRS republikās, ražojot nacionālo ienākumu tur. Šos zaudējumus var aprēķināt un iegūt daudzkārt lieklakus skaitlus nekā minētie 10,5 miljardi rubļu. Šāda aprēķina

I) Kā zināms, tiek lietots arī pārrēķina kurss 1 dolārs = 6 rubļi, bet tas attiecas tikai uz iedzīvotāju patēriņa precēm nevis uz visu produkciju.

vietā mēs uzskatījām par lietderīgu aprēķināt kopējos zaudējumus, kādi Latvijai radās sakarā ar tautas saimniecības arvien lielāku atpalikšanu pēckara gados no Somijas, kas atrodas apmēram līdzīgos apstākļos ar Latviju un arī bija cietusi karā. Tad iespējams aptvert ne tikai zaudējumus sakarā ar kvalificētāko iedzīvotāju izmīcināšanu, bet arī sakarā ar neefektīvas saimniecības sistēmas ieviešanu Latvijā utt. Šādi salīdzinājumi izdarīti darba nākošā nodalē.

5. LATVIJAS SALĪDZINĀJUMS AR PSRS UN CITĀM VALSTĪM TAGAD UN PIRMS KARA

Latvijas tautas saimniecības līmeņa salīdzināšana ar PSRS un citu valstu saimniecības līmeni dažādos laika periodos ir vajadzīgs, lai būtu redzams, kā dažādi ražošanas faktori, piemēram dažādas saimniecības sistēmas, izmaiņas iedzīvotāju struktūrā, ekonomiskie sakari u.c., ietekmējuši tautas saimniecības attīstības tempus. Rezultātā var redzēt atšķirības tautas saimniecības efektivitātē Latvijā un citur, ja tās ietekmējuši atšķirīgi faktori, noskaidrot, kuri no šiem faktoriem ietekmējuši pozitīvi, kuri negatīvi.

Sālīdzinot Latvijas un visas PSRS tautas saimniecības attīstības līmeņus pirms kara un 80. gados redzams, ka visumā Latvijas attīstības tempi bijuši lēnāki. Pats svarīgākais un visaptverošākais tautas saimniecības līmeņa rādītājs, ko lieto PSRS, ir nacionālais ienākums, it sevišķi tā lielums uz I iedzīvotāju. Šis rādītājs 1940. gadā uz I iedzīvotāju Latvijā bija 1,5 reizes lielāks nekā PSRS, bet 1985. gadā tikai par 17% lielāks, tātad pieauguma tempi Latvijā bijuši ievērojami zemāki. Vēl lielāka atšķirība acīmredzot ir iedzīvotāju dzīves līmeņa pieauguma tempos, jo PSRS 1940. gadā daudz mazāku daļu no nacionālā ienākuma izlietoja iedzīvotāju vajadzībām nekā Latvija, bet 1985. gadā šī atšķirība ir mazāka.

Viena no svarīgākajām tautas saimniecības nozarēm ir lauksaimniecība, kas nodrošina iedzīvotājus ar pārtiku. Šajā nozarē attīstības tempi Latvijā padomju varas gados vēl vairāk atpalīka no visas PSRS attīstības tempiem nekā redzējām par nacionālo ienākumu: ja 1940. gadā Latvija uz I iedzīvotāju ražoja pāri par 2 reizes vairāk lauksaimniecības produktu nekā PSRS (tai skaitā 1,5 reizes vairāk labības, 2,8 reizes kartupeļu, 2,7 reizes gaļu, 4,7 reizes piena) [20; 247., 264., 275., 276. lpp.], tad 1985. gadā tikai par 47% vairāk [8; 19, 5. un 39. lpp.]. Turpretīm rūpniecības attīstības tempi Latvijā padomju varas gados bijuši nedaudz augstāki nekā PSRS kopumā. Tas attiecas arī uz daļu rūpniecības produkcijas veidu.

1940. gadā Latvijas pilsētās dzīvojamā platība uz I iedzīvotāju bija 17,8 kvadrātmetri, bet PSRS 6,7 kvadrātmetri, tātad Latvijā 2,7 reizes vairāk, 1988. gadā šie skaitļi Latvijā bija 19,2 un PSRS 15,5, tātad Latvijā vairs tikai par 24% vairāk [8; 19, 107. lpp.]. Telefona aparātu skaits Latvijā uz 1000 iedzīvotājiem 1940.

gadā bija 44, bet PSRS 9, tātad Latvijā 4,9 reizes vairāk, bet I985. gadā attiecīgi 2I8 un II2 [2I], tātad vairs tikai I,9 reizes vairāk. Ja I940. gadā Latvijā uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju bija I3 ārsti, bet PSRS 8 ārsti, tātad Latvijai I,6 reizes vairāk, tad I988. gadā attiecīgi 50 un 44, jeb tikai I,I ^Vīzi vairāk [I9, I29. 1pp.]. Gultu skaits slimnīcās uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju Latvijā I940. gadā bija 63, bet PSRS 40, tātad Latvijā I,6 reizes vairāk, bet I988. gadā I39 un I32, tātad Latvijai tikai I,I reizi vairāk [I9, I27. 1pp.; 8]. Studentu skaits uz 10 tūkstošiem iedzīvotāju Latvijā I940. gadā bija 52, bet PSRS 4I - Latvijai I,2 reizes vairāk, turpretīm I938./I989. mācību gadā I65 un I74 - Latvijai par 5% mazāk.

No minētā redzams, ka tautas saimniecības attīstības tempi Latvijā padomju varas gados bijuši zemāki nekā PSRS kopumā. Far to liecina kā vispārējākais rādītājs - nacionālā ienākuma lielums uz 1 iedzīvotāju, tā arī lielākā daļa pārējās augstāk minētās informācijas - par lauksaimniecību, nodrošinājumu ar apdzīvojamo platību pilsētās un ar telefona aparātiem, par veselības aizsardzību un izglītību. Tikai daļa rūpniecības padomju varas gados Latvijā attīstījusies ātrāk nekā PSRS kopumā. Kāds iemesls ir šai Latvijas atpalikšanai? Saimniecības sistēma visā PSRS, tajā skaitā arī Latvijā, šajā periodā bija vienāda, tātad iemesli ir citi. Viens no iemesliem ir tas, par kuru runājām darba 2. nodalā: ar PSRS Savienības līmeņa palīdzību notikusi Latvijas finansu resursu pārdaļīšana par labu citām PSRS republikām. Otrs iemesls, kurš apskatīts darba 4. nodalā, ir milzīgie Latvijas iedzīvotāju zaudējumi PSRS (daļēji arī Vācijas) terora un deportāciju rezultātā, pie tam samazinājās nevien iedzīvotāju skaits, bet vairumā tika iznīcināti tieši intelligentākie un kvalificētākie cilvēki. Viņu vietā no PSRS ieceļoja citi, bet lielais vairākums no tiem pēc kvalifikācijas nevarēja līdzināties zaudētajiem iedzīvotājiem, līdz ar to tautas saimniecības attīstības rādītāju pieauguma tempi, aprēķinot tos uz 1 iedzīvotāju, pazeminājās.

Lai noteiktu, kāda ietekme uz Latvijas tautas saimniecību bija pāriešanai uz citu mazāk efektīvu saimniekošanas sistēmu I940. gadā, jāsalīdzina Latvijas tautas saimniecība ar citām valstīm pirmskara periodā un tagad. Vispārējākais rādītājs starptautiskiem salīdzinājumiem ir t.s. iekšējais produkts^{I)}.

I) Iekšējais produkts atšķiras no PSRS parasti lietotā nacionālā ienākuma ar to, ka ietver nevien materiālajā ražošanā (rūpniecībā, lauksaimniecībā un citur) jaunradīto vērtību, bet arī izglītībā, veselības aizsardzībā, zinātnē un citur jaunradīto vērtību, kā arī visu nozaru pamatlīdzību nodilumu (amortizāciju).

Salīdzinājuma rezultāti redzami 6. tabulā.

6. tabula

Iekšējais produkts Eiropas valstīs uz vienu iedzīvotāju [22, 2

	No 1925. līdz 1934. gadam (vidēji gadā)	"Starptautiskajos" do- lāros	Latvijas iekšē- jais produkts procentos no attiecīgās valsts iekšējā produkta uz I iedzīvotāju	"Starp- tautis- kajos" do- lāros	Latvijas iekšē- jais produkts procentos no at- tiecīgās valsts iekšējā produkta uz I iedzīvotāju
I. Latvija	221	X	5845	X	
2. Austrija	233	95	8929	65	
3. Belģija	260	85	9717	60	
4. Bulgārija	144	153	5113	114	
5. Čehoslovākija	216	102	7424	79	
6. Dānija	284	78	10884	54	
7. Francija	369	60	9918	59	
8. Itālija	142	156	7425	79	
9. Lielbritānija	502	44	8665	67	
10. Nīderlande	343	64	9092	64	
11. Norvēģija	224	99	12623	46	
12. Polija	184	120	4913	119	
13. Somija	193	115	9232	63	
14. Spānija	234	94	6437	91	
15. Šveice	493	45	10640	55	
16. Ungārija	164	135	5765	101	
17. Vācija	320	70	10277	57	
18. Zviedrija	366	60	9904	59	

Tā kā dolāra pirkspēja tagad ir daudz mazāka nekā pirms kar analīzei noderīgi ir tabulā redzamie relatīvie skaitli. Redzams kā 60 gadu laikā mainījies Latvijas iekšējais produkta vielumā (uz I iedzīvotāju). Piemēram, pirms kara Latvijas iekšējais produkts uz I iedzīvotāju bija par 15% lielāks nekā Somijā, bet tagad par

37% mazāks. Salīdzinot ar J7 Eiropas valstīm, par kurām ir dati, Latvijas iekšējais produkts 60 gadu laikā ir pieaudzis lēnāk nekā J4 valstīs, ātrāk kā 2 valstīs (Lielbritānijā un Šveicē) un apmēram tādos pašos tempos kā I valstī (Nīderlandē). No tām Lielbritānijā un Nīderlandē samērā lēnie iekšējā produkta pieauguma tempi izskaidrojami galvenokārt ar to, ka viņas pēc kara pazaudēja savas lielās koloniālās impērijas. Šis salīdzinājums uzskatāmi rāda, kādi trūkumi ir Latvijā padomju varas laikā izmantotajam tautas saimniecības modelim. Aina, kādu rāda šis salīdzinājums, īstenībā ir pat izskaistināta, jo datos par 1985. gadu nav ievērots, ka vienās un tās pašas produkcijas kvalitāte Latvijā tagad ir zemāka nekā citās valstīs. Piemēram, pēc šiem datiem iznāk, ka Latvijā 1985. gadā bija lielāks iekšējais produkts nekā Ungārijā. Jāievēro arī, ka pēc 1985. gada PSRS un tai skaitā arī Latvijas tautas saimniecība nonāk aizvien smagākā krīzes stāvoklī, turpretīm lielākajā daļā Eiropas valstu tautas saimniecības līmenis šajā laikā turpina paaugstināties.

Šādus salīdzinājumus ar citām valstīm var lietot arī, lai aprēķinātu, cik Latvija pēckara gados zaudējusi nacionālā ienākuma, pārejot uz neefektīvu saimniecības sistēmu. Šajā nolūkā ieteicams salīdzināt Latviju ar Somiju, jo Somija ir Latvijas kaimiņvalsts, atrodas apmēram vienādos dabas apstākļos, tāpat kā Latvija ir smagi cietusi karā un tai ir cieši ekonomiskie sakari ar PSRS. Kā jau bija teikts, pirmskara Latvijas iekšējais produkts uz I iedzīvotāju bija par 15% lielāks nekā Somijā, bet tagad - par 37% mazāks. Ja pieņemtu, ka saglabājoties Latvijā tādai saimniecības sistēmai, kas līdzīga Somijas modelim, tagad Latvijai būtu tikpat liels nacionālais ienākums uz I iedzīvotāju kā Somijai (tas ir reāli, jo pirms kara Latvijas saimniecība bija vairāk attīstīta ~~...~~ salīdzinot ar Somiju), tad var aprēķināt, ka Latvija no 1945. līdz 1988. gadam kopā būtu saražojusi par apmēram 50 miljardiem rubļu vairāk nacionālā ienākuma nekā tā saražoja ar padomju ekonomikā modeļa palīdzību, tai skaitā 1985. - 1988. gados 15 miljardus rubļu. Attiecīgi augstāks būtu arī Latvijas iedzīvotāju dzīves līmenis.

Svarīgi ir arī salīdzināt veselības aizsardzības līmeni Latvijā un citās valstīs pirms kara un tagad. Par veselības aizsardzības stāvokli, bet vienlaicīgi arī par iedzīvotāju dzīves veidu (alkohola lietošana, smēķēšana u.c.) un dabas aizsardzības stāvokli (pārtikas, ūdens un gaisa ekologiskā tīrība utt.) liecina, piemēram, vidējais mūža ilgums vai zīdaipu mirstība. Zīdaipu mirstības salīdzinājums Latvijā u.c. valstīs dots 7. tabulā.

Zīdaipu mirstība (vecumā līdz I gadam) Eiropas valstīs [4, 24]

	Mirušo skaits uz 100 dzimušiem	Zīdaipu mirstības sama- zināšanās 1987. gadā, salīdzinot ar 1938. gadu (reizēs)	
	1938.gadā	1987.gadā	
Latvija	6,3	1,1	6,2
Austrija	3,6	1,0	3,6
Belgija	7,5	1,0	7,5
Bulgārija	14,4	1,5	9,6
Čehoslovākija	9,8	1,3	7,5
Dānija	6,6 ¹⁾	0,8 ²⁾	8,3
Dienvidslāvija	14,1 ¹⁾	2,6	5,4
Francija	6,6	0,8	8,3
Itālija	10,9 ⁴⁾	1,0 ²⁾	10,9
Lielbritānija	5,5	0,9	6,1
Nīderlande	3,6	0,8 ²⁾	4,5
Norvēģija	4,1 ¹⁾	0,8 ²⁾	5,1
Polija	14,0	1,7	8,2
Portugāle	15,1 ¹⁾	1,6 ²⁾	9,4
Rumānija	18,3	2,6 ³⁾	7,0
Somija	6,9 ¹⁾	0,6 ²⁾	II,5
Spānija	10,9 ⁴⁾	0,8 ²⁾	13,6
Šveice	4,3	0,7	6,1
Ungārija	13,4	1,7	7,9
Vācija	6,0	0,9	6,7
Zviedrija	4,1	0,6	6,8

1) 1937. gadā

2) 1986. gadā

3) 1985. gadā

4) 1935. gadā

Uzlabojoties veselības aizsardzības stāvoklim, zīdaiņu mirstība visā pasaulē pēdējos 50 gados ir strauji samazinājusies, tai skaitā arī Latvijā, neraugoties uz apkārtējās vides un pārtikas piesārņošanas pastiprināšanos ar veselībai kaitīgām vielām. Latvijā un Lietuvā ir zemāks zīdaiņu mirstības lielums, salīdzinot ar PSRS republikām. Neraugoties uz to, no 20 Eiropas valstīm, par kurām ir dati, I4 valstīs šajā periodā zīdaiņu mirstība samazinājusies ātrākos tempos nekā Latvijā un tikai 6 valstis šajā ziņā atpalikušas no Latvijas. Pēc zīdaiņu mirstības lieluma Latvija 50 gadu laikā noslīdējusi no I0. vietas uz I4. vietu.

Tādējādi gan salīdzinot vispārējos tautas saimniecības attīstības rādītājus (iekšējo produktu), gan arī svarīgākos veselības aizsardzības rādītājus ir redzams, ka neraugoties uz attīstību pēdējos 50 gados, kas notikusi vispārējā zinātnes un tehnikas progresā rezultātā, tomēr šīs attīstības tempi bijuši lēnāki nekā lielākajā daļā Eiropas valstu. Par galveno atpalicības cēloni uzskatāma neefektīva saimniecības sistēma Latvijā.

SECINĀJUMI

Darbā apskatītie Latvijas ekonomisko sakaru veidi ar PSRS ļauj iegūt arī kopēju ainu par mūsu norēķiniem ar PSRS. Vispirms jāņo-skaidro vai visus darbā apskatītos norēķinu rezultātus drīkst saskaitīt, tā iegūstot kopējo norēķinu lielumu jeb arī daļu no šiem norēķiniem no kopējās summas jāizslēdz. Uzskatām, ka var saskaitīt sekojošus norēķinus:

I. pasaules kara laikā uz Krieviju evakuētos Latvijas materiālos un finansu resursus, kurus saskaņā ar Latvijas un Krievijas 1920. gada miera līgumu bija jāsapēm atpakaļ, bet kurus faktiski atpakaļ nesaņēma - 2,5 miljardus rubļu;

Latvijas tautas mantas daļu, kuru nacionālizēja 1940. - 1941. gadā vai pēc kara un bez atlīdzības aizveda uz PSRS - 0,9 miljardi rubļu;

finansu un kredīta resursus, kurus laikā no 1945. līdz 1988. gadam bez atlīdzības nodeva PSRS Savienības līmenim vairāk nekā no PSRS līmeņa saņēma - 25,6 miljardus rubļu;

kompensāciju par PSRS varas orgānu teroru un deportāciju laikā bojā gājušiem 105 tūkstošiem Latvijas iedzīvotāju - 10,5 miljardus rubļu;

kopš 1945. gada zaudēto nacionālo ienākumu sakarā ar neefektīva tautas saimniecības modeļa uzspiešanu Latvijai - 50 miljardus rubļu.

Kopā iznāk, ka PSRS nodarītie zaudējumi Latvijai pārsniedz no PSRS saņemtos finansu u.c. resursus par 89,5 miljardiem rubļu.

Šajā kopsummā nav ieskaitīta 40. gados nacionālizētās Latvijas tautas mantas daļa, kuru neaizveda uz PSRS, bet kura palika Latvijā (par 14,8 miljardiem rubļu), tai skaitā arī tā, kura vēlāk bez atlīdzības tika nodota centrālo PSRS ministriju pakļautībā (par 2,6 miljardiem rubļu). Uzskatām, ka PSRS nav nekādu tiesību prasīt Latvijai atlīdzību par to Latvijas nacionālās bagātības daļu, kura pašlaik atrodas centrālo PSRS ministriju pakļautībā, jo tā šajā pakļautībā nodota tīkai PSRS administratīvu rīkojumu rezultātā. Šajos uzņēmumos strādā un tās būvējuši Latvijas pilsoņi un gandrīz visi to kapitālieguldījumi finansēti no Latvijas iekšējiem resursiem (uzņēmuu pelpas un to amortizācijas atskaitījumiem). Ja uzņēmumu vajadzībām lietoti no PSRS ievesti resursi (rūpniecu iekārta, izejvielas u.c.), tad tie nav saņemti bez maksas, bet par tiem samaksāts. Sakarā ar to, ka PSRS nav tiesību prasīt Latvijai atlīdzību par minēto pašlaik

centrālo PSRS ministriju pakļautībā esošo Latvijas nacionālās bagātības daļu, tad no tā izriet, ka analogiski arī Latvijai nav tiesību prasīt no PSRS atlīdzību par nacionalizēto Latvijas tautas mentu, ja tā nav aizvesta no Latvijas, bet palikusi Latvijā.

Miņētajā Latvijai nodarīto zaudējumu kopsummā nav ieskaitīta arī 26,3 miljardus rubļu lielā Latvijas aktīvā produkcijas un pakalpojumu izveduma un ieveduma bilance, jo apmaiņa ar produkciju un pakalpojumiem visā pēckara periodā notika nevis bez maksas, bet par samaksu. Toties iespējams, ka Latvija ir sapēmusi slēptu dotāciju sakarā ar to, ka PSRS pastāvošās cenas izvestai un ievestai produkcijai un tarifi pakalpojumiem varēja neatbilst ekonomiski pamatotām cenām un tarifiem. Šīs dotācijas lielums par visu pēckara periodu kopā nav zināms un to nav arī iespējams pietiekoši precīzi aprēķināt, bet tā bez šaubām ir vairākas reizes mazāka par augstāk minēto PSRS parādu Latvijai (89,5 miljardiem rubļu).

Šajā ~~darbā~~ aprēķinātās PSRS parādu summas Latvijai uzsakātāmas par minimālām. Pielēram tās ir aprēķinātas attiecīgo gadu faktiskajās cenās, bet cenas PSRS visu laiku ir augušas. Tas redzams pat, ja izmanto oficiālos PSRS cenu indeksus, kas neparāda visu cenu pieaugumu. Saprotams arī, ka daļa no mūsu izdarītiem aprēķiniem ir aptuveni. Tomēr ar tiem pietiek, lai būtu redzams, ka Latvija nav parādā PSRS, bet otrādi - PSRS ir parādā Latvijai. Protams Latvijai reāli ir maz cerību sagaidīt, ka PSRS maksās Latvijai savus parādus, jo pārāk nevienāds ir mūsu spēku samērs. Šī darba nolūks ir sniegt konkrētu informāciju un vērsties pret dezinformāciju par Latvijas un PSRS norēķiniem (kurš kuram ir parādā), ko varētu izmantot dažādos līmenos gan Latvijā, gan PSRS, gan arī ārziņēs.

IZLIETOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

- I. Miera līgums starp Latviju un Krieviju. Valdības vēstnesis, I920, Nr.209.
2. E.Počs. Par ko liecina saimnieciskā diplomātija? Cīņa, 23.04.90.
3. A.Ceichners. Latvijas tautas manta. Latviešu konversācijas vārdnīce, XI sējums, A.Gulbja spiestuve, Rīgā, I935.
4. Latvijas statistikas gada grāmata par I939. gadu. Rīgā, I940.
5. Genocīds pret Latvijas tautu. Latvijas tautas frontes vēstures dokumentācijas centrs. Rīgā, I990.
6. I.Šneidere. Izziņa par ražošanas fondu, materiālo vērtību un personīgā īpašuma zudumiem Latvijā I940.-I941. gadu notikumi rezultātā. Rīgā, I990.
7. Л.Михайлов. "Кто и как живет". Экономика и жизнь. IO. III. I990 г.
8. Latvijas tautas saimniecība. Statistikas gada grāmatas par I956.-I988. g. "Avots", Rīga.
9. Latvijas Valsts statistikas komitejas nepublicētie materiāli.
- IO. Latvijas finansu ministrijas nepublicētie materiāli.
- II. Latvijas republikāniskās valsts bankas nepublicētie materiāli.
- I2. PSRS Valsts statistikas komitejas statistikas zinātniskā pētniecības institūta La vijas nodalās nepublicētie materiāli.
- I3. Сколько стоит самостоятельность? Интервью с первым заместителем председателя Госкомстата СССР И.Погоровым. Аргументы и факты, I989, № 50.
- I4. В.Н.Кириченко. Вернуть доверие статистике. Коммунист, I990, № 3.
- I5. М.Шмуддер. Использование данных о полных затратах труда в ценообразовании. Вестник статистики, I986, № II.

- I6. Latvijas valsts statistikas komiteja. Tautas skaitīšanas rezultāti. Lauku avīze, 23.03.90.
- I7. E.Levits. Die Entwicklung seit I940. Informationen zur politischen Bildung Nr. 224. Baltische Staaten. Bundeszentrale für politische Bildung. Bonn, I989.
- I8. Latvijas padomju enciklopēdija, 5.2 sējums. Rīga, Galvenā enciklopēdiju redakcija, I984.
- I9. СССР в цифрах в I988 году. Финансы и статистика. М., I989.
20. Народное хозяйство СССР. I922-I982. М., I982.

21. Зарубежная литература о Латвии. Обзоры и рефераты. Выпуск 5. Рига, "Зинатне", 1987.
22. Latviešu konversācijas vārdnīca , XXI sējums. A.Gulbja spiestuve, Rīgā, 1940.
23. А.Илларионов. Парадоксы статистики. Аргументы и факты, 1990, № 3.
24. СССР и зарубежные страны за 1987 г. Статистический сборник. Изд. "Финансы и статистика". М., 1988.

М.Шмидерс
M.Šmulders
tel. 285573